

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

บ้านห้ายม

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์
ของชุมชนโบราณแห่งลุ่มน้ำป่าสัก เมืองเพชรบูรณ์

ธีระวัฒน์ แสนคำ

บทสัมภาษณ์

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์
ของชุมชนโบราณแห่งลุ่มน้ำป่าสัก เมืองเพชรบูรณ์

ธีระวัฒน์ แสนคำ

โดย สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

คำนำจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

“บ้านนายม: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณแห่งลุ่มน้ำป่าสัก เมืองเพชรบูรณ์” เป็นหนังสือที่สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ได้ส่งเสริมและรวบรวมองค์ความรู้และมุมมองที่จะเผยแพร่ข้อมูลทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้เยาวชนและประชาชนรุ่นหลังได้รับรู้ถึงเรื่องราวของบ้านนายมที่เกิดขึ้นในอดีต โดยคาดหวังว่าผู้ที่ศึกษาข้อมูลจะนำองค์ความรู้นี้ไปเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ และเล็งเห็นคุณค่าของร่องรอยทางวัฒนธรรมที่คนในอดีตสร้างไว้

หนังสือเล่มนี้เป็นผลงานของ ดร. จิระวัฒน์ แส่นคำ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ซึ่งผู้เขียนเป็นนักประวัติศาสตร์ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ของภาคเหนือตอนล่างมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ในครั้งนี้ผู้เขียนได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ในการศึกษารวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์และลงพื้นที่สำรวจข้อมูลภาคสนาม จนกระทั่งเรียบเรียงเป็นหนังสือที่ทรงคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อชาวจังหวัดเพชรบูรณ์เล่มหนึ่ง

ผลงานชิ้นนี้ได้บอกเล่าเรื่องราวสำคัญช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่สอดคล้องกับเรื่องราวเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญของชาติ ในครั้งนั้นทำให้ทราบถึงความสำคัญของบ้านนายมในแต่ละยุคสมัยอย่างไม่ขาดสาย ซึ่งการศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว จะทำให้เราเข้าใจถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมของบ้านนายมในปัจจุบัน ได้ดียิ่งขึ้น

ขอขอบคุณผู้เขียน ดร. จีระวัฒน์ แสนคำ ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ศึกษาข้อมูลและนำผลงานมาตีพิมพ์เผยแพร่ โดยหวังว่ามุมมองที่ผู้เขียนได้นำเสนอในหนังสือเล่มนี้จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งที่บ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ และได้ใช้เป็นข้อมูลเพื่อต่อยอดทางความคิดและการศึกษาค้นคว้าต่อไป โดยเฉพาะหวังว่าชาวบ้านนายมจะเกิดความเข้าใจในตัวตนและที่มาของวัฒนธรรม จนนำไปสู่ความรู้สึกรัก ห่วงแหน และตระหนักถึงคุณค่ามรดกของตนเองต่อไป

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
มีนาคม ๒๕๖๓

คำนำผู้เขียน

เมื่อทราบว่าทางสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ต้องการที่จะศึกษาและเผยแพร่ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนโบราณบ้านนายม แต่ยังคงนักวิชาการที่จะศึกษาอย่างจริงจัง เมื่อผู้เขียนทราบความประสงค์ดังกล่าวและได้รับการติดต่อประสานงานมา ในฐานะนักเรียนวิชาประวัติศาสตร์จึงยินดีและเต็มใจเป็นอย่างยิ่งที่จะศึกษาและเรียบเรียงขึ้นมาเป็นหนังสือสำหรับเผยแพร่ ทั้งที่เข้าใจดีว่าในขณะที่เขียนเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนมีข้อจำกัดหลายด้าน ด้วยความสนใจในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณบ้านนายมในกลุ่มน้ำป่าสัก ซึ่งปรากฏชื่อชุมชนคู่กับชื่อเมืองเพชรบูรณ์ในเอกสารประวัติศาสตร์หลายแห่ง

ดังนั้น ในการศึกษาเรียบเรียงครั้งนี้ เพื่อความสะดวกและเข้าใจง่ายของผู้อ่าน ผู้เขียนจึงไม่ใช้วิธีการนำเสนอแบบงานวิจัยหรืองานวิชาการที่ผู้เขียนเคยปฏิบัติมา แต่เนื้อหาทั้งหมดก็ยังยึดหลักฐานทางประวัติศาสตร์ขั้นต้นเป็นหลักในการศึกษาวิเคราะห์ เช่น พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุและบันทึกร่วมสมัย เป็นต้น ประกอบกับการศึกษางานเขียนของนักวิชาการที่เคยศึกษาไว้ และที่ขาดไม่ได้เลยก็คือ การลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจสถานที่ที่เกี่ยวข้องและสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณบ้านนายมและบริบททั่วไปของชุมชนบ้านนายมในปัจจุบันมากยิ่งขึ้น

หนังสือ “บ้านนายม: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณแห่งลุ่มน้ำป่าสัก เมืองเพชรบูรณ์” เล่มนี้ แม้ว่าผู้เขียนจะใช้ข้อมูลหลักฐานจากเอกสารขั้นต้นเป็นหลักในการศึกษาวิเคราะห์ ตลอดจนใช้ข้อมูลจากประสบการณ์ในการค้นคว้า รวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลจากเอกสารที่มีอยู่ รวมไปถึงข้อมูลจากภาคสนามก็จริง แต่เนื้อหาอาจจะมีความตื้นเขินและขัดแย้งกับข้อมูลหลายอย่างที่มีผู้นำเสนอหรือบอกเล่าไว้ก่อนหน้า ขอให้ถือว่าข้อมูลเหล่านั้นเป็นข้อสันนิษฐานใหม่ที่เกิดจากการศึกษาของผู้เขียนและขอให้ผู้อ่านได้ใช้วิจารณญาณพิเคราะห์ตามไปด้วย ผู้เขียนพร้อมที่จะรับคำชี้แนะและข้อถกเถียงจากท่านผู้รู้ทั้งหลายเพื่อปรับปรุงงานให้ดีขึ้นในโอกาสต่อไป

หากหนังสือเล่มนี้สามารถทำให้ผู้อ่านนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลเพื่อต่อยอดของการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และบทบาทของชุมชนโบราณบ้านนายมอย่างละเอียด ลุ่มลึกและเป็นระบบระเบียบได้ ผู้เขียนจักมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง และเต็มใจที่จะให้หนังสือเล่มนี้เป็นสะพานหรือบันไดสำหรับการสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการที่ถือว่า “ขาดแคลน” อย่างยิ่งในชุมชนท้องถิ่นปัจจุบัน เพื่อสร้างความยั่งยืนทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นบ้านนายมแห่งลุ่มน้ำป่าสักจังหวัดเพชรบูรณ์ ให้มั่นคงสืบต่อไป

จิระวัฒน์ แสนคำ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

คำขอบคุณ

กว่าหนังสือ “บ้านนายม: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณแห่งลุ่มน้ำป่าสัก เมืองเพชรบูรณ์” ซึ่งเป็นเอกสารเล่มหนึ่งในโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในภาคเหนือตอนล่างของผู้เขียนจะสำเร็จลงได้ด้วยดี ผู้เขียนได้รับการช่วยเหลือและให้กำลังใจจากบุคคลหลายฝ่าย ใคร่ขอเอ่ยนามขอบคุณไว้ ณ ที่นี้

คุณจารย์อาวุโสของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี รองศาสตราจารย์ ดร. จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สรีสวัสดิ อ่องสกุล และรองศาสตราจารย์สมโชติ อ่องสกุล ที่เป็นเสาหลักทางวิชาการ ให้คำแนะนำและให้กำลังใจในการศึกษาประวัติศาสตร์แก่ผู้เขียนเสมอมา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กมล บุญเขต ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ที่เล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยให้โอกาสผู้เขียนในการศึกษาและสนับสนุนการจัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือและบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และศิลปกรรมท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบูรณ์ ด้วยดีเสมอมา

ตลอดจนคณะผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ที่ให้การต้อนรับ ให้ความอนุเคราะห์เรื่องข้อมูล และช่วยเหลือในการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยเฉพาะคุณ วิโรจน์ หุ่นทอง นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ผู้เป็นทั้งรุ่นน้องและลูกศิษย์ของผู้เขียน ที่อนุเคราะห์เรื่องข้อมูลอย่างดียิ่งในระหว่างการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ตลอดจนติดต่อประสานงานกับผู้เขียนในเรื่องต่างๆ จนหนังสือเล่มนี้ปรากฏโฉมในบรรพพิภพอย่างภาคภูมิใจ

พระสังฆาธิการ พระภิกษุสามเณร และผู้อาวุโสในชุมชนบ้าน
นายมที่อนุเคราะห์ข้อมูลอันมีค่ายิ่งต่อการศึกษาและเรียบเรียง
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณบ้านนายม ตลอดจน
ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลนายม ที่ให้การส่งเสริม
สนับสนุนการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณบ้านนายม และ
ประสานงานหลายๆ ด้านในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

คุณครูวิเชียร - คุณครูบุญเพ็ง แสนคำ พ่อและแม่ที่คอย
อบรมสั่งสอน และแนะนำแต่สิ่งดีๆ ให้กับลูกมาโดยตลอด รวมทั้งให้
โอกาสในการศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ลูกสนใจ และให้ค่า
ใช้จ่ายในการทำงานและการเดินทางลงพื้นที่เก็บข้อมูลอย่างเต็มที่
ถึงแม้ว่าเงิใจของท่านจะเต็มไปด้วยความหวังเีย หากแม้มีคุณความดี
ที่ปรากฏสืบเนื่องจากผลงานชิ้นนี้ผู้เขียนขอมอบเป็นเสมือนสิ่งแทน
พระคุณของท่านทั้งสองด้วยเทิดทูนและเคารพรักรยิ่ง

ขอบคุณ คุณบัญญัติ ไทยมา คุณสุศารัตน์ ไทยมา คุณชูลีพร
แสนคำ คนในครอบครัวที่คอยให้กำลังใจ และคุณครูชลธิชา แกวบุญตา
ภรรยาที่คอยให้กำลังใจ เป็นห่วงเป็นใยและคอยเป็นเพื่อนในระหว่าง
การลงพื้นที่เก็บข้อมูลและจัดทำต้นฉบับ

อย่างไรก็ตาม ความตื่นเินของผลงานทั้งในเรื่องเนื้อหาและ
การเรียบเรียงเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว และ
พร้อมที่จะรับคำชี้แนะจากท่านผู้รู้ทั้งหลายเพื่อปรับปรุงงานให้ดีขึ้นใน
โอกาสต่อไป

ด้วยจิตคารวะ
จิระวัฒน์ แสนคำ

สารบัญ

คำนำจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม	๕
คำนำผู้เขียน	๖
คำขอขอบคุณ	๘
ตอนที่ ๑ บทนำ	๑๒
ตอนที่ ๒ เมืองเพชรบูรณ์กับบ้านนายม	๑๖
ตอนที่ ๓ กำเนิดบ้านนายม	๒๔
ตอนที่ ๔ ภูมินามวิทยา “บ้านนายม”	๓๔
ตอนที่ ๕ บ้านนายมกับการค้าของกรุงศรีอยุธยา	๔๐
ตอนที่ ๖ โบราณสถานกับร่องรอย การขยายตัวของชุมชนบ้านนายม ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓	๕๐

ตอนที่ ๓	บ้านนายมหีบสถานการณ์ ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔	๖๖
ตอนที่ ๔	บ้านนายมหีบศึกเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. ๒๓๗๐	๗๕
ตอนที่ ๕	การฟื้นฟูบ้านนาย หลังศึกเจ้าอนุวงศ์	๙๔
ตอนที่ ๑๐	บทส่งท้าย	๑๐๒
	บรรณานุกรม	๑๐๖
	ประวัติผู้เขียน	๑๑๓

ตอนที่ ๑ บทนำ

บ้านนายมเป็นชุมชนเก่าแก่และมีขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักในเขตตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ ปรากฏหลักฐานประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงความมีอยู่ของชุมชนบ้านนายมมาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นอย่างน้อย และมีโบราณสถานที่สามารถกำหนดอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ลงมา กระจายอยู่หลายแห่งทั้งภายในที่ตั้งชุมชนและบริเวณใกล้เคียง ซึ่งมีความน่าสนใจเป็นอย่างมากในด้านพัฒนาการประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปกรรมในท้องถิ่น

ในหลักฐานสมัยอยุธยาตอนปลายระบุว่า มีชาวบ้านนายม ล่องเรือลงไปทำการค้าที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชุมชนโบราณบ้านนายมเป็นชุมชนขนาดใหญ่และมีความสำคัญทางการค้าในท้องถิ่น เมืองเพชรบูรณ์ไม่น้อย ซึ่งสอดคล้องกับการพบโบราณสถานและงานศิลปกรรมศิลปะอยุธยาตอนปลายหลายแห่งกระจายอยู่ภายในชุมชน ทั้งโบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป พระเจดีย์และศาสนาคารประเภทอื่นๆ ตลอดจนการพบโบราณวัตถุที่เป็นภาชนะดินเผาและโลหะ ซึ่งเกี่ยวข้องกับข้าวของเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันของชาวบ้าน กระจายอยู่ทั่วไป ควรที่จะได้รับการศึกษาสืบค้นและเผยแพร่เป็นอย่างดี

ที่ผ่านมา ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปกรรมของชุมชนโบราณบ้านนายมยังไม่ได้รับการศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักของชาวบ้านนายม ชาวเมืองเพชรบูรณ์และประชาชนทั่วไปมากนัก ผู้เขียนจึงได้พยายามที่จะศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณบ้านนายมจากเอกสารและหลักฐานประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่มีอยู่ค่อนข้างจำกัด และนำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์เรียบเรียงเป็นหนังสือ เพื่อเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดเพชรบูรณ์ให้พี่น้องชาวเพชรบูรณ์และประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ อันจะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป

การศึกษาเรื่อง “บ้านนายม: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณแห่งลุ่มน้ำป่าสัก เมืองเพชรบูรณ์” ของผู้เขียนในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณบ้านนายม โดยใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ขั้นตอนเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้เอกสารปฐมภูมิหรือเอกสาร
ขั้นต้นสำคัญ ได้แก่ ศิลปิน จิตรกร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
เอกสารจดหมายเหตุสมัยรัชกาลที่ ๓ แผนที่โบราณ คำสัมภาษณ์และ
เอกสารชั้นรอง เพื่อการรวบรวมข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน
โบราณบ้านนายมและชุมชนโบราณใกล้เคียงที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึง
เอกสารที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับโบราณคดีและศิลปกรรมในพื้นที่บ้าน
นายม

ศึกษาข้อมูลทางหลักฐานขั้นต้นและชั้นรองเพื่อแยกแยะข้อมูล
ออกเป็นหมวดหมู่ตามหัวข้อหลักของการศึกษาแล้ว ก็ทำการเก็บข้อมูล
ภาคสนาม ได้แก่ การเดินทางลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อปฏิบัติงาน ศึกษา
สภาพปัจจุบันเชิงภูมิศาสตร์ และเก็บรวบรวมข้อมูลจากโบราณวัตถุ
สถานและศิลปกรรมในเขตบ้านนายม สัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้รู้ท้องถิ่น
และถ่ายภาพประกอบการศึกษา

๒. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ เพื่อจัดเรียงลำดับประเด็นและหัวข้อการศึกษา นำข้อมูลต่างๆ โดยเฉพาะข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ข้อมูลทางด้านโบราณคดี และศิลปสถาปัตยกรรมมาวิเคราะห์ร่วมกัน

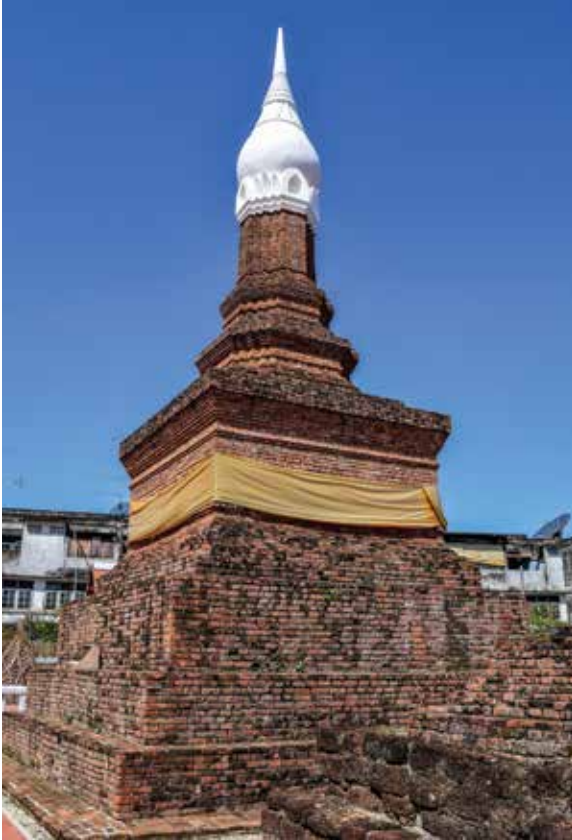
๓. การนำเสนอข้อมูลผู้เขียนใช้การพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เพื่อให้เห็นภาพพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นของชุมชนโบราณบ้านนายม และลักษณะทางศิลปกรรมภายใน เขตบ้านนายม โดยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเหตุเป็น ผลกับเนื้อหาที่นำเสนอ พร้อมเสนอความเห็นเพิ่มเติมของผู้เขียนในการ เรียบเรียง

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากความขาดแคลนของเอกสารหลักฐาน ประวัติศาสตร์และข้อมูลทางด้านโบราณคดี การศึกษาครั้งนี้จึงมีข้อ จำกัดเรื่องเอกสารประวัติศาสตร์ จำเป็นต้องอาศัยการเทียบเคียง การสันนิษฐานจากหลักฐานโบราณคดีและศิลปกรรมร่วมด้วย ผล การวิเคราะห์ศึกษาของผู้เขียนที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ จึงยังไม่ใช่เป็น ข้อยุติทางวิชาการ และจำเป็นที่จะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป ตาม ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

ตอนที่ ๒ เมืองเพชรบูรณ์กับบ้านนายม

เมืองเพชรบูรณ์ปรากฏหลักฐานการมีอยู่ของเมืองมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๑๙ โดยมีการพบชื่อเมือง “วชชปุระ” (วชชะปุระ) ในจารึกวัดอโศการาม พ.ศ. ๑๙๕๖ (กรมศิลปากร, ๒๕๔๘: ๔๐๓) และชื่อเมือง “พชชปุระ” (แปลเป็นภาษาไทยว่าเมืองเพชรบูรณ์) ในจารึกวัดบูรพาราม พ.ศ. ๑๙๕๖ ว่าเป็นเมืองชายแดนที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของแคว้นสุโขทัย (กรมศิลปากร, ๒๕๔๘: ๔๒๒ - ๔๒๔) และมีการพบจารึกลานค้ำโนพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือทรงดอกบัวตูม ศิลปะสุโขทัยที่อยู่ภายในวัดมหาธาตุกลางเมืองเพชรบูรณ์ จารึกเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๙๒๖ ระบุชื่อ “พระเจ้าเพชรบุรี” ด้วย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, ๒๕๔๔: ๙๓ - ๙๕) นักประวัติศาสตร์โบราณคดีมีความเห็นตรงกันว่าเมือง “วชชปุระ”, “พชชปุระ” และ “เพชรบุรี” ก็คือเมืองโบราณเพชรบูรณ์ ที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์ (วิชัย ตันกิตติกร, ๒๕๓๙: ๙๘ - ๑๐๐) ข้อความในจารึกดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงอายุของเมืองเพชรบูรณ์ได้เป็นอย่างดี และยังเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเพชรบูรณ์ในช่วงก่อรูปเมืองด้วย

▲ พระเจดีย์วัดมหาธาตุ ถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนโบราณเมืองเพชรบูรณ์ตามความเชื่อแบบจารีต

เมืองเพชรบูรณ์มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างต่อเนื่อง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เมืองเพชรบูรณ์มีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นตรี เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์และราชทินนามที่ “ออกพระเพ็ชรรัตนสงคราม” ถือศักดินา ๑๐,๐๐๐ กรมการเมืองผู้ใหญ่ประกอบด้วย หลวงเพ็ชรพิไชย ปลัด, หลวงศรีพิไชย หลวงพล, ขุนศรีกदानพล มหาดไทย, ขุนภักดีราช ยกกระบัตตร, ขุนพรมเสนา สัสดี และขุนนครจักร ขุนเมือง (ศุภวิทย์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์, ๒๕๔๒: ๑๐๘) ต่อมาในสมัยอยุธยาตอนปลาย เมืองเพชรบูรณ์น่าจะถูกยกฐานะเป็นหัวเมือง

ชั้นโท เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็น “พระยา” หรือ “ออกญา” เนื่องจากปรากฏหลักฐานในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งเป็นการประมวลกฎหมายเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ว่า “ออกญาเพชรต้นสงครามรามภักดีพิริยภาหะ เมืองเพชรบูรณ์ เมืองโท นา ๑๐๐๐๐ ชั้นประแดงเสนาภูขวา” (พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง, ๒๕๒๙: ๒๖๖)

ตำแหน่งที่ตั้งเมืองเพชรบูรณ์อยู่ใกล้กับพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งสร้างขึ้นเป็นเขตแดนระหว่างอาณาจักรสยาม (กรุงศรีอยุธยา) กับอาณาจักรล้านช้าง ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (วินัย พงศ์ศรีเพียร, ๒๕๕๔: ๕ - ๒๘) จึงอาจจะสามารถกล่าวได้ว่า เมืองเพชรบูรณ์เป็นที่มั่นสำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาสำหรับป้องกันการล่องลำเข้ามาของอาณาจักรล้านช้าง (โยชิยุกิ มาซุฮารา, ๒๕๔๖: ๗๐) ดังปรากฏหลักฐานว่าในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราชซึ่งขณะนั้นทรงเป็นพระมหาอุปราชได้โปรดให้ปิดด่านเมืองเพชรบูรณ์เพื่อมิให้ชาวไทยใหญ่หนีไปยังล้านช้างเวียงจันทน์ได้ (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓, ๒๕๔๒: ๒๘๐) และในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอาจมีการก่อป้อมและกำแพงเมืองเพชรบูรณ์ขึ้นใหม่ตามแบบยุโรปโดยวิศวกรชาวฝรั่งเศส (ศรีศักร วัลลิโภดม, ๒๕๕๒: ๑๗๖) ทั้งนี้ ก็คงเป็นเพราะเมืองเพชรบูรณ์อาจมีสถานะเป็นเมืองหน้าด่านจึงจำเป็นต้องมีกำแพงเมืองและป้อมที่มั่นคง เพื่อป้องกันการยกทัพลงมาของล้านช้างทางเส้นทางลุ่มแม่น้ำป่าสักนี้ (ต. อมาตยกุล, ๒๕๐๔: ๔๘)

สำหรับการปกครองในท้องถิ่นเมืองเพชรบูรณ์ น่าจะเริ่มต้นจาก “หมู่บ้าน” ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านหรือนายบ้านเป็นหัวหน้าปกครอง หลายหมู่บ้านรวมกันเป็น “ตำบล” มีกำนันซึ่งจะได้รับบรรดาศักดิ์ “พัน” เป็นหัวหน้าปกครอง หลายๆ ตำบลรวมกันเป็น “แขวง” มีหมื่นแขวงเป็นผู้ปกครอง หลายๆ แขวงรวมกันเป็นเมือง มี “เจ้าเมือง” หรือ “ผู้รั้งเมือง” ปกครอง (ถนอม อานามวัฒน์และคณะ, ๒๕๑๘: ๒๙๐)

ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีการกล่าวถึงชื่อหมู่บ้านในเขตเมืองเพชรบูรณ์เพียงหมู่บ้านเดียว คือ บ้านนายม ซึ่งมีเอกสารทางประวัติศาสตร์หลายเล่มที่เรียกชื่อบ้านนายม ต่อท้ายชื่อเมืองเพชรบูรณ์ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรีว่า “เพชรบูรณ์นายม” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓, ๒๕๔๒: ๕๒๐; วินัย พงศ์ศรีเพียร, ๒๕๔๗: ๙๐)

▲ แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งเมืองเพชรบูรณ์กับบ้านนายม

ชุมชนโบราณบ้านนายมตั้งอยู่ทางตอนใต้ของตัวเมืองเพชรบูรณ์ ห่างจากตัวเมืองเพชรบูรณ์ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ศูนย์กลางของชุมชนตั้งอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำป่าสักห่างจากลำน้ำใน ปัจจุบันประมาณ ๒ กิโลเมตร ซึ่งเป็นบริเวณที่คลองวังชมพูไหลผ่านและมาบรรจบกับแม่น้ำป่าสักที่ทางตะวันออกของชุมชน ปัจจุบันบริเวณชุมชนโบราณบ้านนายม ก็คือ ชุมชนบ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

การคมนาคมตามลุ่มแม่น้ำป่าสักถือเป็นเส้นทางสำคัญที่เชื่อมระหว่างเมืองเพชรบูรณ์กับกรุงศรีอยุธยาและเมืองสำคัญในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจากเมืองเพชรบูรณ์ลงมาจะต้องผ่านเมืองโบราณสำคัญอย่างเมืองศรีเทพ* เมืองชัยบุรี** และเมืองสระบุรี ก่อนที่จะถึงกรุงศรีอยุธยา นอกจากจะผ่านชุมชนโบราณในระดับเมืองแล้ว ในเส้นทางลุ่มแม่น้ำป่าสักก็ยังพบหลักฐานว่ามีชุมชนโบราณระดับหมู่บ้านเรียงรายไปตามสองฝั่งแม่น้ำเป็นระยะชุมชนโบราณบ้านนายมจึงเป็นชุมชนโบราณระดับหมู่บ้านซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมืองเพชรบูรณ์ในเส้นทางลุ่มแม่น้ำป่าสักที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญมากที่สุด

* ต่อมาเรียกว่า “เมืองท่าโรง” และ “เมืองวิเชียรบุรี” ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์

** ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอย้ายบาดาล จังหวัดลพบุรี

▲ ท้องทุ่งบ้านนายมริมฝั่งแม่น้ำป่าสักในช่วงต้นฤดูฝน

ในอดีตการเดินทางระหว่างเมืองเพชรบูรณ์กับชุมชนที่อยู่ทางใต้นิยมใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทางเป็นหลัก เรือจากทางใต้ส่วนใหญ่มักจะแวะพักค้างแรมที่บ้านนายมาก่อนเดินทางเข้าเมืองซึ่งต้องใช้เวลาเดินทางเรืออีกประมาณ ๑ วัน นอกจากนี้ บริเวณบ้านนายมยังเป็นจุดตัดของเส้นทางคมนาคมทางบกทางฝั่งขวาของแม่น้ำป่าสักของผู้คนที่เดินทางข้ามภูเขาจากกลุ่มแม่น้ำน่าน ซึ่งมีต้นทางมาจากบางมูลนากในเขตเมืองพิจิตร ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จมาตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ก็ได้เสด็จมาตามเส้นทางนี้และผ่านบริเวณบ้านนายม ดังปรากฏในพระนิพนธ์ “เรื่องเที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์” ความว่า

“ระยะทางแต่บางมุลนาศไปถึงเมืองเพ็ชรบูรณ์ประมาณ ๓,๐๐๐ เส้น ข้าพเจ้าเดินทางอย่างสงวนพาหะแลผู้คนหาบหาไม่ ให้บอบช้า เดิน ๕ วัน แต่ถ้าจะเดินโดยลำลองเพียง ๔ วันถึงได้ไม่ลำบากอันใด เพราะหนทางที่เดินถ้าไปในระดัแผ่นดินแห้งแล้วเดินได้สะดวก...ถึงเชิงเขาบรรทัด***ที่ปันน้ำไหลลงแม่น้ำพิศณุโลกแลแม่น้ำสัก แลเปนพรมแดนเมืองพิจิตรต่อกับเมืองเพ็ชรบูรณ์ หนทางตอนข้ามเขาบรรทัดเปนดงดิบเหมือนกับดงพระยาไฟ แต่เดินสะดวกด้วยทางลาดค่อยๆ ขึ้นไปจนถึงสันเขาบรรทัด พอลงไหล่เขาข้างตะวันออกไปสัก ๒๐๐ เส้นก็ออกจากดงพันเทือกเขา ถึงบ้านล่องคล้าแขวงเมืองเพ็ชรบูรณ์ แต่นี้ไปทางเดินตัดขึ้นทิศเหนือไปประมาณ ๕๐๐ เส้นถึงบ้านนายม อันตั้งอยู่ริมลำน้ำสักใต้เมืองเพ็ชรบูรณ์ทางเรือล่องวัน ๑ เดินบกจากบ้านนายม ๔๖๐ เส้นก็ถึงเมืองเพ็ชรบูรณ์...” (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๕๐: ๒๓๘ - ๒๓๙)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนโบราณบ้านนายมนั้นเป็นชุมชนโบราณระดับหมู่บ้านที่อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นหัวเมืองสำคัญของกรุงศรีอยุธยา ในลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบน นอกจากชุมชนโบราณบ้านนายมจะมีความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครองกับเมืองเพชรบูรณ์แล้ว ชุมชนโบราณบ้านนายมยังมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมร่วมกับเมืองเพชรบูรณ์ด้วย ดังจะได้นำเสนอรายละเอียดให้ทราบใน ส่วนต่อๆ ไป

***ปัจจุบันชาวบ้านเรียกแนวเขาบรรทัดบริเวณที่เป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดพิจิตรกับจังหวัดเพชรบูรณ์ว่า “เขารัง”

ตอนที่ ๓

กำเนิดบ้านนายม

บ้านนายมตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนกลางทางตอนใต้ของเมืองเพชรบูรณ์ ซึ่งอยู่บนเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองเพชรบูรณ์กับกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและสาขามาตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ รวมทั้งเป็นทางผ่านจากเมืองเพชรบูรณ์ไปกรุงธนบุรีและกรุงเทพมหานครซึ่งขึ้นมามีอำนาจแทนกรุงศรีอยุธยาในตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา การกำเนิดขึ้นเป็นชุมชนขนาดใหญ่ของบ้านนายมจึงมีความเกี่ยวข้องกับเมืองเพชรบูรณ์และเส้นทางคมนาคมในลุ่มแม่น้ำป่าสัก รวมทั้งสภาพภูมิประเทศอันเป็นที่ราบลุ่มกว้างขวางเหมาะแก่การเพาะปลูกของบริเวณรอบๆ บ้านนายมด้วย

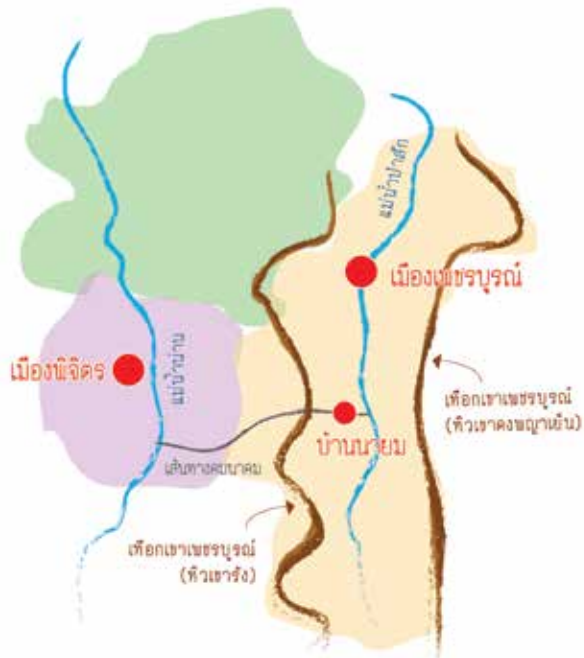
ลักษณะภูมิประเทศโดยรอบบ้านนายมประกอบด้วยป่าและภูเขาสูงทอดตัวยาวในแนวเหนือ - ใต้ ด้านทิศเหนือเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำป่าสักต่อกับเมืองเพชรบูรณ์ ทางทิศตะวันตกติดกับเขตเทือกเขาเพชรบูรณ์ตะวันตก (หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เขารัง) ที่กั้นระหว่างจังหวัดเพชรบูรณ์กับจังหวัดพิจิตร และมีคลองวังชมพูหรือคลองนายมไหลจากเขตภูเขาดังกล่าวมาบรรจบกับแม่น้ำป่าสักทางฝั่งขวาทางทิศใต้ของที่ตั้งชุมชนบ้านนายม ทางทิศตะวันออกมีแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์ตะวันออกเป็นขอบเขตที่ราบลุ่ม ทำให้พื้นที่บริเวณบ้านนายมในปัจจุบันมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มหุบเขาคลายแองกระตะ ลาดเอียงจากทิศเหนือและทิศตะวันตกลงสู่ทิศใต้ โดยมีแม่น้ำป่าสักเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านกลางพื้นที่แอง

จากต้นกำเนิดและทิศทางการไหลของแม่น้ำป่าสักทำให้แม่น้ำป่าสักได้กลายเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญที่เชื่อมต่อบ้านเมืองสำคัญในพื้นที่ด้านในกับบ้านเมืองที่อยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำสายใหญ่และอยู่ใกล้กับชายทะเล กล่าวคือ บริเวณเทือกเขาต้นกำเนิดของแม่น้ำป่าสักสามารถเดินทางข้ามลงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นเขตอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลยในลุ่มแม่น้ำเลยได้ ส่วนทางใต้ตามลำแม่น้ำยังมีเมืองโบราณเก่าแก่และมีความสำคัญต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในภูมิภาค นั่นก็คือเมืองศรีเทพ ที่มีความรุ่งเรืองมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔ นอกจากนี้ ยังสามารถเดินเรือตามแม่น้ำป่าสักไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาที่พระนครศรีอยุธยาและออกทะเลที่อ่าวไทยได้อีกด้วย

ดังนั้น หากพิจารณาจากแผนที่ภูมิศาสตร์แบบกว้างๆ แล้วก็จะพบว่าบ้านนายมตั้งอยู่ในเส้นทางลุ่มแม่น้ำป่าสักซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมโบราณที่สำคัญเส้นหนึ่งในภูมิภาคที่เชื่อมระหว่างเมืองด้านในภาคพื้นทวีปกับเมืองชายทะเลมาอย่างช้านานแล้ว

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจากแผนที่ภูมิศาสตร์บริเวณใต้เมืองเพชรบูรณ์ก็จะพบว่าบริเวณตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณบ้านนายมเป็นที่ราบลุ่มที่กว้างขวาง และยังมีคลองวังชมพูไหลมาบรรจบทางฝั่งขวาของแม่น้ำป่าสัก ทำให้ตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณบ้านนายมมีลักษณะคล้ายสามแยก ซึ่งลักษณะเช่นนี้ถือเป็นตำแหน่ง “ชุมทาง” ในเส้นทาง

คมนาคมที่สามารถเชื่อมต่อไปยังเมืองเพชรบูรณ์ที่อยู่ทางตอนเหนือ ลงไปยังเมืองสระบุรีและกรุงศรีอยุธยาที่อยู่ทางตอนใต้ได้ นอกจากนี้ยังสามารถเข้ามาตามคลองวังชมภูไปยังชุมชนที่อยู่ห่างจากแม่น้ำป่าสักฝั่งตะวันตกและข้ามเทือกเขาเพชรบูรณ์ตะวันตก ไปยังเมืองพิจิตร และบ้านเมืองในกลุ่มแม่น้ำน่านตอนล่างได้ ซึ่งมีความเหมาะสมต่อการเป็นชุมทางการค้าและแลกเปลี่ยนสินค้าของผู้คนในอดีต

▲ แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณบ้านนายนม

ในขณะเดียวกัน ตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนโบราณบ้านนายม ยังมีความสัมพันธ์กับเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองเพชรบูรณ์กับ บ้านเมืองที่อยู่ทางตอนใต้ในลุ่มแม่น้ำป่าสัก กล่าวคือ บริเวณที่ตั้ง ชุมชนโบราณบ้านนายมอยู่ห่างจากตัวเมืองเพชรบูรณ์ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๕๐: ๒๓๙) ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า หากเดินทางด้วยเรือจากบ้านนายมทวนแม่น้ำ ป่าสักไปยังเมืองเพชรบูรณ์ต้องใช้เวลาเดินเรือประมาณ ๑ วัน ซึ่ง สะท้อนให้เห็นว่าในอดีตผู้คนเดินทางด้วยเรือมาจากทางใต้ก็จะแวะ พักค้างแรมที่บริเวณตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนโบราณบ้านนายมาก่อน ๑ คืน จึงค่อยเดินทางต่อไปยังเมืองเพชรบูรณ์ ทั้งนี้การพักค้างกล่าว อาจเป็นการพักเพื่อจัดเตรียมความเรียบร้อยของสินค้าหรือสิ่งของ ต่างๆ ก่อนเข้าเมืองเพชรบูรณ์ก็เป็นได้ การเป็นจุดแวะพักค้างแรม ของผู้คนที่เดินทางด้วยเรือมาจากทางใต้อาจจะเป็นปัจจัยสำคัญอีก ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดชุมชนโบราณบ้านนายมขึ้นมา

นอกจากนี้ ตำแหน่งที่ตั้งบ้านนายมอาจจะมี ความเกี่ยวข้องกับการเป็นสถานที่ตั้งด่านตรวจของเมืองเพชรบูรณ์ด้วยก็เป็นได้ เนื่องจากชุมชนโบราณบ้านนายมอาจจะเป็นชุมชนแห่งแรกที่อยู่ในเขต เมืองเพชรบูรณ์ที่ผู้สัญจรมาจากทางตอนใต้ต้องผ่าน เนื่องจากทาง ตอนใต้ของชุมชนโบราณบ้านนายมลงไปไม่ปรากฏรายงานเกี่ยวกับการพบร่องรอยของชุมชนโบราณที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำป่าสัก จนถึงเขต เมืองท่าโรง (หรือเมืองวิเชียรบุรี) แสดงให้เห็นว่าทางตอนใต้ของ

บ้านนายมลงไปตามแม่น้ำป่าสักในอดีตนั้นเป็นป่าเปลี่ยว ดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพซึ่งเสด็จผ่านบ้านนายมเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๗ ก็ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า

“...พอพ้นบ้านนายมลงมาวัน ๑ ก็ไม่มีบ้านเรือนผู้คนเปนแต่ป่าเถื่อน ถึงบางแห่งถามพวกนำทางว่าที่ตรงนี้เขาเรียกว่าอะไร บอกว่าไม่มีชื่อเรียกก็มี เมื่อล่องลงมาได้ ๒ วัน คนทำทางบอกว่าวันนี้จะถึงท่าแดง ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเห็นจะมีบ้านช่อง ครั้นมาถึงเข้าเห็นไร่อยู่ริมตลิ่ง แต่ตัวเจ้าของไร่ขึ้นไปขัดห้างอยู่บนกอไผ่ ให้ไต่ถามได้ความว่า มาจากบ้านดอนระยะทางวัน ๑ มาทำไร่ชั่วคราว จะปลูกทับกระท่อมอยู่ที่กลัวเสือ จึงขึ้นไปขัดห้างอยู่บนกอไผ่ เพราะทางเปลี่ยวเช่นนี้ เรือที่ขึ้นล่องต้องมีเสบียงอาหารไปด้วยให้พอเพียง จะหวังหาซื้อตามระยะทางไม่ได้ ขึ้นล่องถึงเวลาจะพักหลับนอน ก็แล้วแต่จะเห็นหาดตรงไหนเหมาะก็จอดนอน เวลาค่ำต้องกองไฟรายไว้กับสัตว์ป่ามิให้ทำอันตราย” (สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ๒๕๕๐: ๒๔๙ - ๒๕๐)

ข้อมูลในชั้นหลังดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าบริเวณชุมชนโบราณบ้านนายมอาจเป็นที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้านแห่งแรกของเมืองเพชรบูรณ์ที่อยู่ใต้สุด และอาจจะเป็นที่ตั้งของด่านขึ้นนอกของเมืองเพชรบูรณ์ ที่คอยตรวจตราผู้คน เกวียนและเรือต่างๆ จากทางใต้ก่อนที่จะเข้าไปยังเขตเมืองเพชรบูรณ์ก็เป็นได้

▲ สภาพปากคลองวังชมภู (ซ้าย) ซึ่งไหลมาบรรจบกับแม่น้ำป่าสัก (ขวา) ทางทิศตะวันออกของชุมชนโบราณบ้านนายมในปัจจุบัน

จากหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมที่ปรากฏในบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านนายมอันเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณบ้านนายมพบว่า มีการพบหลักฐานทางศิลปกรรมที่เก่าแก่ที่สุดอยู่บริเวณวัดเกาะแก้ว ซึ่งเป็นโบราณสถานที่อยู่ริมคลองวังชมภูทางทิศตะวันตกของชุมชนบ้านนายมในปัจจุบัน

วัดเกาะแก้ว เป็นโบราณสถานที่ตั้งอยู่บนเกาะกลางคลองวังชมภู ภายในวัดมีโบสถ์ยกฐานสูงซึ่งสร้างทับซากฐานโบสถ์เก่าแก่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ โดยการนำของพระครูวิฑิตพิฑราจารย์ (หลวงพ่อทบ ธรรมปณฺโญ) ซึ่งเป็นพระเกจิอาจารย์รูปสำคัญของชุมชนบ้านนายมในอดีต (พระอธิการวิรัช อุกกวนฺโณ, สัมภาษณ์) พระประธานภายในโบสถ์เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้งจนยากจะให้รูปแบบทางศิลปกรรมกำหนดอายุได้ ทางทิศตะวันออกด้านหน้าโบสถ์มีกลุ่มพระเจดีย์ย่อมุมขนาดเล็กลึกละเอียดตอนปลายจำนวน ๗ องค์ (ส่วนหนึ่งหักพัง อยู่ในสภาพสมบูรณ์ ๓ องค์)

ที่น่าสนใจคือ มีกลุ่มไบเสมาหินชนวนปักอยู่โดยรอบโบสถ์ทั้ง ๘ ทิศ ทิศละ ๑ คู่ ความสูงขนาด ๙๐ เซนติเมตร ความกว้างที่ ส่วนล่างของไบเสมาขนาด ๕๐ เซนติเมตร ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่าไบเสมาทั้งหมดเป็นของเก่าแก่ที่ปักอยู่รอบโบสถ์ เพียง แต่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ ทำฐานเสมาให้สูงขึ้นและทาสีใหม่ ไบที่ ชำรุดก็มีการทำขึ้นมาแทนใหม่ แต่ไบเสมาเก่านั้นก็ยังเก็บไว้ด้านหลัง พระประธานภายในโบสถ์ (พระมาก เหล็กเพชร, สัมภาษณ์) ไบเสมา รอบโบสถ์วัดเกาะแก้วมีลักษณะเป็นไบเสมาหินชนวน กลางแผ่นจะมีสัน ซึ่งยกสันขึ้นมาจากส่วนล่างคล้ายสันนอกเลาของบานประตู สันดังกล่าวนี้ จะเชื่อมกับกรอบตอนบน ไม่มีลวดลายประดับ ไบเสมาลักษณะเช่น นี้เป็นงานศิลปกรรมที่พบได้ในไบเสมาศิลปะอยุธยาตอนกลาง รว พุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและ ศิลปกรรมเท่าที่สามารถสืบค้นได้ ทำให้ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ชุมชน โบราณบ้านนายมน่าจะเริ่มก่อรูปความเป็นชุมชนหมู่บ้านขึ้นมาตั้งแต่ ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ และมีความเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีการสร้างศาสนสถานขึ้นเป็นศูนย์กลางของชุมชนในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นอย่างมาก ดังปรากฏหลักฐานจากไบเสมาศิลปะอยุธยาตอน กลางที่วัดเกาะแก้ว ข้อมูลดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นว่าในช่วงแรกของ การก่อรูปชุมชนน่าจะมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่สองฝั่งคลองวังขมู รอบๆ วัดเกาะแก้ว ซึ่งอยู่ห่างเข้ามาจากแม่น้ำป่าสักในปัจจุบันกว่า ๔ กิโลเมตร ไม่ได้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำป่าสัก

▲ โบสถ์วัดเกาะแก้วในปัจจุบัน
เสมาโบราณ วัดเกาะแก้ว ►

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากข้อมูลด้านภูมิศาสตร์ก็จะพบว่าน้ำในแม่น้ำป่าสักในช่วงหน้าแล้งจะมีน้ำน้อยมาก จนไม่สามารถเดินเรือได้หรือได้เฉพาะเรือขนาดเล็กเท่านั้น ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับขนาดของความกว้างของแม่น้ำป่าสักในปัจจุบัน แต่ในช่วงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลากน้ำในแม่น้ำป่าสักจะล้นตลิ่งขึ้นมาท่วมจนถึงบริเวณที่เป็นชุมชนบ้านนายมในปัจจุบัน ดังนั้น บริเวณริมฝั่งแม่น้ำป่าสักในเขตบ้านนายมจึงไม่เหมาะต่อการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนถาวร เพราะน้ำจะท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก จึงมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนขึ้นบนที่ดอนสองฝั่งคลองวังชมภู

▲ ไบเสมาหินชนวน ศิลปะอยุธยาตอนกลาง ซึ่งปักอยู่รอบโบสถ์วัดเกาะแก้ว

ห่างจากแม่น้ำป่าสักประมาณ ๒ กิโลเมตร เพื่อหลีกเลี่ยงอุทกภัย การสัญจรไปมาทางน้ำในช่วงน้ำลดจากแม่น้ำป่าสักจึงต้องอาศัยเรือขนาดเล็กเข้ามาตามลำคลองวังชมภู

ภายหลังเมื่อมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้เพิ่มมากขึ้น ก็เกิดการขยายตัวของชุมชนมาทางทิศตะวันออกของวัดเกาะแก้วตามลำคลองวังชมภูดังจะได้กล่าวให้ทราบต่อไป

ตอนที่ ๔ ภูมินามวิทยา “บ้านนายม”

ชื่อบ้าน “นายม” เป็นชื่อเก่าแก่ที่น่าจะมีการเรียกชื่อนี้มาอย่างน้อยก็ตั้งแต่ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นต้นมา เนื่องจากชื่อ “นายม” ได้ปรากฏอยู่ในเอกสาร “พระรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา” เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) คู่กับเมืองเพชรบูรณ์ ว่ามีพ่อค้าจากเมืองเพชรบูรณ์นายมนำเรือหางเหี้ยยวบรรทุกสินค้าของป่าลงไปขายที่กรุงศรีอยุธยา (วินัย พงศ์ศรีเพียร, ๒๕๔๗: ๙๐) นอกจากนี้ ในเอกสาร “พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” ก็มีการกล่าวถึงชื่อบ้านนายมคู่กับเมืองเพชรบูรณ์ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓, ๒๕๔๒: ๕๒๐)

ที่มาของชื่อชุมชน “บ้านนายม” นั้นน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับสภาพภูมิประเทศที่ตั้งชุมชนซึ่งเป็นที่ราบกว้างขวางเหมาะแก่การเพาะปลูกข้าว เพราะบริเวณที่ตั้งบ้านนายมเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำป่าสัก ซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูกและทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา ตามชื่อชุมชนที่มีคำว่า “นา” ขึ้นต้น ปกติแล้วชื่อชุมชนที่มีคำว่า “นา” ขึ้นต้นนั้น มักจะเป็นชุมชนที่อยู่ในที่ราบหรือเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ในการทำนาค่อนข้างกว้างขวาง ซึ่งพบได้ทั่วไปทุกภูมิภาคในประเทศไทย

แต่ที่น่าสนใจคือ คำว่า “ยม” ที่ต่อท้ายคำว่า “นา” นั้นมีที่มาอย่างไร ซึ่งผู้เขียนได้สัมภาษณ์ชาวบ้านนายมเกี่ยวกับที่มาของชื่อชุมชนบ้านนายม ทำให้พบว่าที่มาของชื่อชุมชนที่มีการบอกเล่าสืบต่อกันมาเป็นมุขปาฐะในท้องถิ่นนั้นมีอยู่สำนวนเดียว ซึ่งระบุว่าเดิมนั้นชื่อ “บ้านนางงยม” หรือ “บ้านนางยม” ก่อนที่จะกร่อนเสียงหรือเพี้ยนมาเป็นชื่อ “บ้านนายม” ซึ่งสามารถสรุปมุขปาฐะได้ว่า

เดิมนั้นบริเวณบ้านนายมเป็นดงเป็นป่า ต่อมามีนางยมซึ่งเป็นชาวลาว บ้างก็ว่านางยมเป็นธิดาของเจ้าเมืองลาว ได้สมัครพรรคพวกอพยพข้ามแม่น้ำโขง ค่อยๆ เลือกลงที่อยู่ที่อาศัยชั่วคราวและใช้ป่าจวนในที่สุดก็มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ริมแม่น้ำป่าสักบริเวณบ้านนายมในปัจจุบัน จากนั้นก็ทำการบุกเบิกถางป่าเพื่อทำนาทำไร่ จนพื้นที่บริเวณนี้โล่งเตียน แล้วทำนาเพาะปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงครอบครัวและไพร่พล บริเวณที่นางยมตั้งหมู่บ้านนั้นจึงมีชื่อว่า “นางงยม” ส่วนบ้านเรือนที่มาตั้งรวมกันเป็นชุมชนก็เรียกว่า “บ้านนางงยม”

ต่อมา นางงยมก็พาชาวบ้านสร้างพระนอนขึ้นเพื่อเป็นที่สักการบูชา โดยให้หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือเพื่อหันกลับไปยังดินแดนลาวบ้านเดิมของนางงยมปัจจุบันก็คือพระพุทธรูปพระนอนที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัดพระนอน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนายมและใกล้เคียงให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก เมื่อนางงยมถึงแก่กรรมไปแล้วชาวบ้านก็ยังเรียกชื่อ “บ้านนางงยม” หรือ “บ้านนางยม” เรื่อยมา แต่ต่อมาเสียงก็กร่อนหรือเพี้ยนมาเป็น “บ้านนายม” ดังที่เรียกกันอยู่ในปัจจุบัน (อบเชย ยินดี, สัมภาษณ์; สุภาพร แผลงมา, สัมภาษณ์; รัชณี มณีพันธ์, สัมภาษณ์)

- ▲ พระพุทธรูปหลวงพ่อพระนอน วัดพระนอน
มีมุขปาฐะท้องถิ่นเล่าว่าเป็นพระพุทธรูปที่นางยมซึ่งเป็นชาวลาวสร้าง

เมื่อพิจารณาจากมุขปาฐะเราไม่สามารถที่จะกำหนดอายุหรือศักราชที่เกิดเหตุการณ์เหล่านี้ขึ้นมาได้ แต่ชาวบ้านส่วนหนึ่งเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนเองอพยพมาจากลาว โดยมีคำบอกเล่าสืบรุ่นต่อรุ่นกันมา ดังเช่นเรื่องเล่าของต้นตระกูลนางอบเชย ยินดี ที่เล่าว่าบรรพบุรุษของตนเป็นชาวลาวที่อพยพมาเมื่อกว่า ๒๐๐ ปีมาแล้ว (อบเชย ยินดี, สัมภาษณ์) นอกจากนี้ ภายในวัดพระนอนยังมีพระพุทธรูปโลหะปางมารวิชัยองค์หนึ่ง ขนาดหน้าตักกว้าง ๓๘ เซนติเมตร ความสูงรวมฐาน ๙๕ เซนติเมตร ซึ่งมีลักษณะทางพุทธศิลป์เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างหรือศิลปะลาว ไม่ทราบที่มาแน่ชัด ทราบแต่เพียงว่าเดิมประดิษฐานอยู่ข้างๆ องค์พระนอน ต่อมาเจ้าอาวาสจึงนำมาเก็บรักษาไว้ บางคนก็เชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่นางยมอัญเชิญมาจากลาวด้วย (พระอธิการรอง ปุณณนาโค, สัมภาษณ์)

- ▲ พระพุทธรูปโลหะปางมารวิชัย
ศิลปะล้านช้างหรือศิลปะลาว วัดพระนอน

แต่मुखปาฐะดังกล่าวมีความขัดแย้งกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและศิลปกรรมอื่นๆ ที่พบในเขตชุมชนโบราณบ้านนายมโดยเฉพาะพระพุทธรูปปูนปั้น ชากวิหารและพระเจดีย์ที่เป็นโบราณสถานนั้นส่วนใหญ่เป็นศิลปะอยุธยาและบางส่วนเป็นศิลปะรัตนโกสินทร์ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องหรือสอดคล้องกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของนางยมและชาวลาวแต่อย่างใด

ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ที่มาของการอธิบายชื่อชุมชนว่ามาจากชื่อ “บ้านนางยม” หรือ “บ้านนายม” น่าจะเกิดขึ้นในเมื่อไม่นานมานี้ หรืออาจจะเกิดขึ้นหลังช่วงศึกเจ้าอนุวงศ์ (พ.ศ. ๒๓๖๙ - ๒๓๗๑) เนื่องจากบริเวณบ้านนายมเป็นอีกสมรภูมิลำคัญในการรบพุ่งระหว่างกองทัพสยามกับกองทัพเวียงจันทน์ ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าหลังสงครามสงบลงอาจมีการกวาดต้อนชาวลาวหรือมีชาวลาวส่วนหนึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านนายม อาจทั้งในช่วงหลังศึกเจ้าอนุวงศ์ และหลังเหตุการณ์วิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ที่สยามต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ช่วงเวลาดังกล่าวก็มีชาวลาวอพยพข้ามแม่น้ำโขงมาอยู่ทางฝั่งขวาค่อนข้างมากเช่นกัน ทั้งนี้ ในชุมชนบ้านนายมปัจจุบันก็ยังมีคนบางกลุ่มที่สำเนียงภาษาคลายคลึงกับภาษาลาวและมีวัฒนธรรมเช่นเดียวกับชาวลาว (สุภาพร แผลงมา, สัมภาษณ์) เพื่ออธิบายที่ไปที่มาและสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาวลาวที่อพยพเข้ามาอยู่ในภายหลัง

ดังนั้น ชื่อ “บ้านนายม” จึงเป็นชื่อเก่าแก่ที่ยากจะสืบค้นที่มาของคำว่า “นายม” ได้ ซึ่งต้องอาศัยผู้รู้มาช่วยกันสืบค้นต่อไป แต่ที่ชัดเจนคือ ชื่อ “นายม” มีการใช้มาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นอย่างน้อย และมีการใช้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ตอนที่ ๕

บ้านนายมกับการค้าของกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยอยุธยาตอนปลายหรือช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ การขยายตัวทางการค้าของปากกับชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นชาวจีน ญี่ปุ่น และชาติตะวันตกได้เริ่มรุ่งเรืองขึ้น และเนื่องจากว่าหัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยา (ซึ่งก็คือบริเวณภาคเหนือตอนล่างในปัจจุบัน) เป็นแหล่งของป่าซึ่งเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยา (วารงคณา นิพัทธ์สุขกิจ, ๒๕๕๐: ๒๑ - ๕๐)

จากการศึกษาของสายชล สัตยานุรักษ์ พบว่าในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายอย่างน้อยก็นับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชลงมา สังคมอยุธยาได้ปั่นป่วนอย่างมาก เนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เจ้านาย ขุนนางและไพร่ต่างก็เข้ามาทำการค้าในระบบเงินตรา ได้เกิดคนอีกกลุ่มหนึ่งคือ “ไพร่มั่งมี” ซึ่งสามารถเสียเงินแทนการเข้าเวรรับราชการ ทำให้สังคมและเศรษฐกิจในขณะนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลง กลุ่มไพร่ต้องการเป็นอิสระมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ไพร่จึงหนีออกจากระบบด้วยวิธีการต่างๆ เช่นหนีเข้าป่าเพื่อเก็บของป่ามาขาย (สายชล สัตยานุรักษ์, ๒๕๕๖: ๓๓ - ๓๘)

ช่วงเวลาดังกล่าวคงมีผู้คนขยับขยายพื้นที่การเกษตรและเลือกหาตั้งถิ่นฐานในบริเวณแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสินค้าของป่าสามารถส่งส่วยแทนการถูกเกณฑ์แรงงานได้ ชาวเมืองเพชรบูรณ์คงขยับขยายการตั้งบ้านเรือนไปตามพื้นที่ลุ่มแม่น้ำป่าสักทางตอนใต้มากขึ้น ซึ่งมีที่ราบลุ่มกว้างขวาง แหล่งน้ำมีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมระหว่างชุมชนตอนในและแหล่งของป่าที่อยู่ทางทิศตะวันตกตามคลองวังชมพูได้ ตำแหน่งที่ตั้งชุมชนบ้านนายมจึงเหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง

ในเอกสารพรรณนามีสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์) ซึ่งสันนิษฐานว่า ต้นฉบับเดิมอาจได้บันทึกขึ้นตามพระกระแสรับสั่งของพระมหากษัตริย์หรือรับสั่งของเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ที่กล่าวถึงสภาพบ้านเมืองของกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้มีความตอนหนึ่งกล่าวถึงเรือสินค้าจากหัวเมืองฝ่ายเหนือที่นำสินค้าลงไปขายที่กรุงศรีอยุธยา ว่า

“อนึ่ง เรือระแหงแขวงเมืองตาก แลเรือทางเหี้ยวเมืองเพชรบูรณ์นายมบรรทุกครั้ง ก่ายาน เหลกหางกุง เหลกล่มเลย เหลกน้ำก็ ไต่ หวาย ขึ้น น้ำมันยาง ยาสูบ เขา หนึ่ง หนึ่งอง่า อนึ่ง เรือใหญ่ท้ายแก่งชาวเมืองสวรรค์โลกย์แลหัวเมืองฝ่ายเหนือบันทุกสินค้าต่างๆ ฝ่ายเหนือมาจอดเรือขายริมแม่น้ำแลในคลองใหญ่วัดมหาธาตุในเทศกาลน้ำน้ำ ๑” (วินัย พงศ์ศรีเพียร, ๒๕๔๓: ๙๐)

จากบันทึกดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พ่อค้าชาวเมืองเพชรบูรณ์ ได้นำสินค้าประเภทของป่าจำนวนมากลงไปขายที่กรุงศรีอยุธยาในช่วงฤดูน้ำหลาก ซึ่งมีบริเวณจุดขายหรือตลาดอยู่ริมแม่น้ำและคลองแถววัดมหาธาตุ สินค้าสำคัญ คือ ครั่ง, ก่ายาน, ขี้ไต้, หวาย, ชัน, น้ำมันยาง, ยาสูบ, เขา, หนัง, และหน่องา รวมทั้งสินค้าประเภทแร่เหล็ก คือ เหล็กหางุ้ง เหล็กน้ำพี้ และเหล็กที่มาจากแหล่งเมืองหล่มสักและเมืองเลย ซึ่งน่าจะเป็นสินค้าประเภทแร่เหล็กเหล่านี้ น่าจะเป็นสินค้าที่พ่อค้าชาวเมืองเพชรบูรณ์รับมาจากพ่อค้าชาวเมืองหล่มสักและเมืองเลยซึ่งอยู่ในบริเวณที่เป็นแหล่งแร่เหล็กเหล่านี้อีกทอดหนึ่ง

ครั่ง นอกจากเอกสารพรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยาแล้ว ยังมีหลักฐานในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นระบุว่า เมืองเพชรบูรณ์เป็นแหล่งครั่งสำคัญและมีกองส่วยครั่งขนาดใหญ่ด้วย (ขัตติยเมืองจันทโรจณี, ๒๕๓๔: ๒๘๓ - ๒๘๔)

ครั่ง เป็นสินค้าสำคัญตั้งแต่ ▶ สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ของเมืองเพชรบูรณ์

กำยาน เป็นยางของไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง สูงราว ๑๕ เมตร เปลือกสีน้ำตาลอมแดง มีร่องตามยาว ใบรีรูปใบหอก ใบแก่ด้านล่าง มีขนขาวนุ่ม ดอกสีขาวรูปประมัย ออกดอกเป็นช่อ ชันหรือยางไม้ของกำยานมีกลิ่นหอม นำไปใช้เป็นส่วนประกอบของประทีปจุดไฟให้เกิดกลิ่นหอม กำยานที่มีขายในตลาดกรุงศรีอยุธยาส่วนใหญ่มีรายงานว่า แหล่งกำยานมีมากทางภาคเหนือ และบางส่วนมาจากลาว ซึ่งมีพ่อค้าลาว นำสินค้าบรรทุกเกวียนเดินทางข้ามภูมิภาคเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา (วารสารคนา นิตยสารสุขกิจ, ๒๕๕๐: ๓๙ - ๔๐) ผู้เขียนสันนิษฐานว่า กำยานจากเมืองเพชรบูรณ์น่าจะได้จากใบป่าส่วนหนึ่ง ส่วนหนึ่งน่าจะ ได้จากการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าชาวลาว เพราะว่าเมืองเพชรบูรณ์ อยู่ติดแดนกับศูนย์อำนาจรัฐล้านช้างเวียงจันทน์

ซีไต้, หวาย, ชัน และน้ำมันยาง ถือเป็นสินค้าของป่าที่ได้มาจากต้นไม้ในป่าโดยตรง โดยเฉพาะซีไต้และชันที่ได้จากยางไม้ ส่วนน้ำมันยางนั้นก็มาจากยางของต้นยางที่ได้จากการขุดลำต้นแล้วก่อไฟ

-
- ▼ กำยาน เป็นยางไม้ที่มีกลิ่นหอม มีความเป็นไปได้ว่าพ่อค้าชาวเมืองเพชรบูรณ์และบ้านนายมน่าจะติดต่อซื้อขายกำยานกับพ่อค้าชาวลาว

เผาเพื่อให้น้ำยางซึมหยดออกมาเป็นจำนวนมาก ของป่าเหล่านี้ก็คงได้จากป่าภายในเมืองเพชรบูรณ์นี้เอง เพราะเมืองเพชรบูรณ์เป็นเมืองที่อยู่ในแอ่งมีภูเขาล้อมรอบเกือบทุกด้าน

ยาสูบ ในเมืองเพชรบูรณ์มีการปลูกยาสูบจำนวนมากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชื่อเสียงของยาสูบเมืองเพชรบูรณ์เป็นที่รู้จักและโด่งดังจากสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงมีพระราชานุญาตให้ราษฎรชาวเมืองเพชรบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ทรงพระนิพนธ์ไว้ว่าสินค้าสำคัญของเมืองเพชรบูรณ์ คือ ยาสูบ เพราะรสชาติกว่ายาสูบที่อื่นหมดทั้งเมืองไทย ชาวเมืองเพชรบูรณ์จึงหาผลประโยชน์ด้วยปลูกยาสูบขายเป็นพื้น และส่งขายไปตามบ้านเมืองใกล้เคียง จนถึงกรุงเทพมหานคร (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, ๒๔๔๗: ๑๓๒)

-
- ▼ ยาสูบ เมืองเพชรบูรณ์และบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนเป็นแหล่งปลูกยาสูบที่สำคัญและส่งขายไปตามหัวเมืองต่างๆ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน

เขา, หนังสือ, และหนองน้ำ “เขา” ในที่นี้ก็คงหมายถึง เขาสัตว์
พวกเขากวางและเขาควาย เป็นต้น “หนองน้ำ” ในที่นี้ก็คงหมายถึง “หนอง
พวกนอแรด (นอระมาด) นอกระชู้” งา” ก็คงหมายถึงงาช้าง นอกจากนี้
ยังมีข้อมูลว่าช่างที่ศูนย์อำนาจรัฐกรุงศรีอยุธยาส่งออกไปขายนั้นส่วน
หนึ่งมาจากเมืองเพชรบูรณ์ด้วย (วารางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, ๒๕๕๐: ๓๓)

ส่วน “หนังสือ” ในที่นี้ผู้เขียนสันนิษฐานว่าคงหมายถึง หนังสือ
กวาง เพราะมีข้อมูลว่าเมืองเพชรบูรณ์เป็นเมืองหนึ่งที่เป็นแหล่งหนังสือ
กวาง (วารางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, ๒๕๕๐: ๒๘) ในสมัยพระเจ้าปราสาท
ทอง พ่อค้าชาวญี่ปุ่นต้องการหนังสือกวางจำนวนมากไปเป็นวัตถุดิบทำ
เครื่องหนังและเสื้อหนัง ถูงมือ รวมทั้งทำของปิ่น ส่วนหนังสือกวางเนื้อ
อ่อนใช้สำหรับขีดเลนส์ (วารางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, ๒๕๕๐: ๓๐)

สินค้าของป่าและแร่ธาตุเหล่านี้ นอกจากจะถูกส่งมารวบรวม
ที่เมืองเพชรบูรณ์แล้ว สินค้าส่วนหนึ่งที่มาจากบริเวณทางตอนใต้ของ
เมืองเพชรบูรณ์และใกล้เคียงน่าจะถูกลำเลียงมารวบรวมที่บริเวณ
ชุมชนโบราณบ้านนายม เมื่อถึงเวลาน้ำหลากก็ล่องเรือลงไปยังกรุงศรี
อยุธยาพร้อมๆ กับขบวนเรือของพ่อค้าเมืองเพชรบูรณ์ จนทำให้เกิด
การเรียกชื่อบ้านนายมต่อท้ายชื่อเมืองเพชรบูรณ์ว่า “เพชรบูรณ์นายม”
ดังได้กล่าวมาแล้ว

การรวบรวมสินค้าน่าจะเกิดขึ้นในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจาก
สามารถเดินทางไปได้ดีต่อกับชุมชนที่อยู่ตอนในและเขตเทือกเขา
ค่อนข้างสะดวกกว่าในช่วงฤดูฝน สินค้าน่าจะถูกลำเลียงมารวบรวมไว้ก่อน
ที่จะนำลงเรือบรรทุกสินค้าลงไปที่กรุงศรีอยุธยาในช่วงหน้าน้ำหลาก

เนื่องจากเป็นช่วงเวลาเดียวที่สามารถเดินเรือในแม่น้ำป่าสักได้อย่างสะดวก บริเวณที่พ่อค้าจากเมืองเพชรบูรณ์และบ้านนายมนำสินค้าลงไปขายนั้นคือ ตลาดหน้าวัดมหาธาตุ ซึ่งถือเป็นตลาดสำคัญที่พ่อค้านำผลิตผลทางหัวเมืองฝ่ายเหนือใส่เรือมาจอดเรียงรายขายสินค้า ตลาดนั้นนับว่ามีความสำคัญต่อการค้าภายในกับตลาดที่อยู่ภายในกำแพงเมือง (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ๒๕๕๐: ๒๗๒)

เส้นทางการขนส่งสินค้าจากชุมชนโบราณบ้านนายมไปยังกรุงศรีอยุธยา นั้น สามารถเดินทางได้ทั้งทางบกและทางเรือ น่าจะเป็นเส้นทางเดียวกันกับเส้นทางคมนาคมที่ใช้กันในสมัยรัตนโกสินทร์ หรือช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ซึ่งมีเส้นทางสำคัญ ๒ สาย ดังนี้

เส้นทางที่ ๑ เป็นเส้นทางเรือซึ่งเวลาที่นำสินค้าลงไปขายที่กรุงศรีอยุธยา ก็จะสามารถนำสินค้าลงไปทางเรือได้ทางเดียวกัน คือ ล่องเรือไปตามแม่น้ำป่าสัก ผ่านเมืองท่าเรือ เมืองชัยบุรี และเมืองสระบุรี เรือที่ใช้ในการนำสินค้าลงไปในั้น ตามหลักฐานประวัติศาสตร์จะนับว่าเป็น “เรือหางเหี้ยว” ซึ่งมีลักษณะคล้ายเรือหางยาว หางเรือแผ่กางออกคล้ายหางเหี้ยว กลางลำเรือป่องเล็กน้อย

ในแม่น้ำป่าสักฤดูแล้งเรือใหญ่ไม่สามารถล่องได้ เพราะในแม่น้ำมักจะมีขอนไม้ที่พังจากตลิ่งกีดขวางทางเรือตลอดสาย ดังนั้นหากเรือใหญ่จะขนสินค้าจากเมืองเพชรบูรณ์ลงไปขายที่กรุงศรีอยุธยาก็ต้องอาศัยล่องเรือในฤดูน้ำหลากเท่านั้น เพราะเรือบรรทุกสินค้าเหล่านั้นไม่ได้ขึ้นล่องในแม่น้ำตลอด การล่องเรือสินค้าในสมัยรัตนโกสินทร์จากพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาค่างทรงราชานุภาพบันทึกไว้ว่า

“...ประเพณีของพ่อค้าเมื่อใกล้จะถึงเวลาน้ำหลากเขาบรรทุกลูกสินค้าลงเรือเตรียมไว้ พอน้ำท่วมฝั่งก็ล่องเรือหลักแม่น้ำป่าสักตอนมีไม้ล้มกีดขวาง ไปตามหล่มที่น้ำท่วมบนตลิ่งจนถึงที่กว้างพ้นเครื่องกีดขวางทางแม่น้ำป่าสัก เมื่อส่งสินค้าแล้วก็รีบซื้อของในกรุงเทพฯ บรรทุกลกลับไปให้ทันฤดูน้ำ พอถึงเมืองเพชรบูรณ์ก็เอาเรือขึ้นคาน เรือบรรทุกลูกสินค้าขึ้นล่องแต่ปีละครั้งเดียวเท่านั้น...” (สมเด็จพระยาตากสินมหาราช, ๒๕๔๓: ๑๓๘) น่าจะสะท้อนให้เห็นภาพการล่องเรือสินค้าจากชุมชนโบราณบ้านนายมไปยังกรุงศรีอยุธยาในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ในระดับหนึ่ง

- ▼ เรือเมืองเพชรบูรณ์ในแม่น้ำป่าสักหน้าแล้งจากภาพถ่ายเก่า สะท้อนให้เห็นถึงการสัญจรและขนส่งสินค้าจากชุมชนโบราณบ้านนายมในสมัยอยุธยาได้ระดับหนึ่ง

ส่วนในท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำป่าสักในเมืองเพชรบูรณ์ พบว่ามีการใช้ “เรือพายม้า” (สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๓: ๑๓๖ - ๑๓๗) ซึ่งเป็นเรือชนิดหนึ่งที่นิยมชดจากซุงไม้สักหรือไม้ตะเคียน มีกงตั้งและเสริมกราบ มีทุกระต่าย หัวและท้ายเรือแบบนี้ งามสูงเท่าๆ กัน ฉะนั้นจึงกลับข้างใดข้างหนึ่งให้เป็นหัวหรือท้ายได้ทันที ทำให้เคลื่อนที่ได้โดยใช้พายหรือแจว และสามารถหลบหลีกขอนไม้ในแม่น้ำได้สะดวก สำหรับเรือพายม้าที่มีขนาดใหญ่ ท้ายเรือจะมีประทุนสำหรับพักอาศัย และใช้แจวแทนการใช้พาย

เส้นทางที่ ๒ เป็นเส้นทางบกที่เดินทางจากชุมชนโบราณบ้านนายม ไปยังกรุงศรีอยุธยาโดยผ่านทางเมืองพิชิตร์ และเมืองนครสวรรค์ซึ่งอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เส้นทางนี้เริ่มต้นจากท้องที่อำเภอบางมูลนากในจังหวัดพิจิตรปัจจุบัน ไปเมืองเพชรบูรณ์ เส้นทางนี้ยังเป็นเส้นทางที่พ่อค้าในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ่านนำสินค้าไปจำหน่ายยังเมืองเพชรบูรณ์และชุมชนใกล้เคียงด้วย และเส้นทางดังกล่าวทำให้ชุมชนโบราณบ้านนายมและเมืองเพชรบูรณ์เชื่อมต่อกับหัวเมืองฝ่ายเหนือ แถบลุ่มแม่น้ำ่าน โดยจะเริ่มต้นที่บางมูลนาก ผ่านเมืองภูมิ บ้านกำบาง บ้านโกษ บ้านกองทูล บ้านนาเฉลียง บ้านนายม และถึงเมืองเพชรบูรณ์ (ขวัญเมือง จันทโรจณี, ๒๕๓๔: ๑๓๑)

เส้นทางดังกล่าวในคราวสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจราชการเมืองเพชรบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ก็ได้ใช้เส้นทางนี้ในการเดินทาง (สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๓: ๑๒๙ - ๑๓๐) เพราะแม่น้ำป่าสักจะมีอุปสรรคในการเดินทางในฤดูแล้ง ดังได้กล่าวมาแล้ว

ตอนที่ ๖ โบราณสถานกับร่องรอยการขยายตัว ของชุมชนบ้านนายม ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓

จากหลักฐานและข้อมูลดังได้แสดงให้ทราบแล้วว่า ชุมชนโบราณบ้านนายมเป็นชุมชนโบราณที่มีบทบาททางด้านการค้าภายในลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนอยู่ไม่น้อย จึงทำให้บุคคลภายนอกมีการเรียกชื่อชุมชนบ้านนายมคู่กับเมืองเพชรบูรณ์ สินค้าที่พ่อค้าจากเมืองเพชรบูรณ์และบ้านนายมนำลงไปขายนั้นจะเป็นกลุ่มสินค้า “ของป่า” และแร่ธาตุ ซึ่งได้แก่ ครั่ง ก่ายาน ชีไต้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขาสัตว์หนังสัตว์ นอแรด งาช้าง เหล็กหางุ้ง เหล็กจากเมืองหล่มสักและเมืองเลย และเหล็กน้ำพี้ ซึ่งสินค้าเหล่านี้ไม่น่าจะเป็นของที่ผลิตได้ในเขตบ้านนายมทั้งหมด หากแต่น่าจะเกิดจากการรวบรวมสินค้าของพ่อค้าโดยอาศัยตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนที่เป็น “ชุมทาง” สามารถเชื่อมต่อกับชุมชนโบราณที่อยู่ตอนในได้ กลุ่มคนที่น่าสินค้านามาแลกเปลี่ยนนั้นน่าจะเป็นกลุ่มไพร่ส่วยที่ต้องการอิสระออกมาหาของป่าส่งส่วยแทนการรับราชการ “เข้าเดือน - ออกเดือน”

ในช่วงเวลาดังกล่าวยังพบว่า ในบริเวณชุมชนโบราณบ้านนายมน่าจะมีการสร้างศาสนสถานขึ้นหลายแห่ง ส่วนใหญ่เป็นงานศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ จากการสำรวจของผู้เขียนพบว่าภายในช่วงเวลาดังกล่าวในชุมชนโบราณบ้านนายมมีร่องรอยวัดโบราณอย่างน้อย ๑๐ แห่ง ซึ่งปัจจุบันบางแห่งยังมีสถานะเป็นวัด บางแห่งก็กลายเป็นวัดร้างและถูกทำลาย ดังนี้

๑. **วัดเกาะแก้ว** ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของชุมชนบ้านนายมบริเวณที่ตั้งวัดมีลักษณะคล้ายเกาะคือมีน้ำจากคลองวังชมภูล้อมรอบทุกด้าน ภายในวัดเกาะแก้วนอกจากจะมีโบสถ์ตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว ด้านหน้าโบสถ์ยังมีพระเจดีย์ย่อมุมทรงเครื่อง มีรูปทรงค่อนข้างชะลูด ศิลปะอยุธยาตอนปลายจำนวน ๗ องค์ ปัจจุบันเหลืออยู่ในสภาพสมบูรณ์ ๔ องค์

▼ พระเจดีย์ศิลปะอยุธยาตอนปลายที่หน้าโบสถ์วัดเกาะแก้ว

๒. วัดโบสถ์โพธิ์ทอง ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของชุมชนบ้าน
นายม เป็นโบราณสถานที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเขตชุมชนโบราณบ้าน
นายม ภายในวัดพบอาคารก่อด้วยอิฐภายในประดิษฐานพระพุทธรูป
ปูนปั้น หันหน้าไปทางทิศเหนือ ชาวบ้านเรียกว่า “โบสถ์ขวางตะวัน”
แต่จากการสำรวจและสอบถามชาวบ้านกลับพบว่ารอบๆ อาคาร
ดังกล่าวไม่มีร่องรอยการพบชิ้นส่วนใบเสมาแต่อย่างใด อาคารหลังนี้
จึงน่าจะเป็นวิหารมากกว่า ด้านหลังเจดีย์มีการพบร่องรอยของพระ
เจดีย์ก่ออิฐจำนวน ๒ องค์

จากสภาพที่พบในปัจจุบัน พบว่าอาคารนี้ผนังด้านข้างและ
ด้านหน้าได้พังทลายและมีการใช้อิฐเก่าก่อผนังขึ้นมาใหม่ที่ช่องเสา
ด้านใน เนื่องจากว่าผนังของฐานอาคารในปัจจุบันมีความกว้างประมาณ
๑๔.๕๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๘ เมตร แต่ส่วนที่มีการก่อผนังนั้น
อยู่ในผนังขนาดความกว้างประมาณ ๕.๖๐ เมตร ยาวประมาณ ๙.๓๐
เมตร ลักษณะการก่อผนังปัจจุบันไม่สอดคล้องกับช่องเสาและช่องหน้าต่าง
ที่ทำขึ้นมาใหม่ บริเวณฐานอาคารด้านนอกมีร่องรอยของเสาที่ก่อด้วย
อิฐเป็นแนวหลงเหลืออยู่ทั้ง ๒ ด้าน และมีการพบเศษกระเบื้องมุง
หลังคาที่ทำด้วยดินเผากระจัดกระจายอยู่โดยรอบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า
เดิมอาคารหลังนี้มีขนาดใหญ่กว่าปัจจุบัน แต่น่าจะพังทลายหรือถูก
ทิ้งร้างในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ จากภาวะสงครามระหว่าง
สยามกับเวียงจันทน์ก็เป็นได้ ภายหลังจึงมีการก่อผนังและมุงหลังคา
ครอบพระพุทธรูปไว้ ทำให้พระพุทธรูปส่วนใหญ่อยู่ในสภาพสมบูรณ์
จนถึงปัจจุบัน

▲ สภาพอาคารโบราณสถานที่ชาวบ้านเรียกว่า “โบสถ์ขวางตะวัน”
ภายในวัดโบสถ์โพธิ์ทองในปัจจุบัน

ภายในอาคารมีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่จำนวน ๘ องค์ พระประธานเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๗๐ เมตร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในอาคาร มีร่องรอยการลงรักปิดทอง พระพักตร์ค่อนข้างกลมมน พระขนงโค้ง เปลือกพระเนตรใหญ่ พระนาสิกโด่งจุ่มปลายเล็กน้อย พระโอษฐ์เล็ก และบาง ขมวดพระเกศาเล็กถี่ พระรัศมีเป็นขลุ่ยสั้น พระวรกายค่อนข้างอวบ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เรียงยาวเสมอกัน สันขาภูยยาวลงมาจรดพระนาภี ปลายสันขาภูยตัดตรง และมีพระพุทธรูปบริวารที่ยังมีสภาพสมบูรณ์อยู่อีก ๗ องค์

ลักษณะทางพุทธศิลป์โดยทั่วไปของพระพุทธรูปปูนปั้นภายในอาคาร ส่วนพระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระขนงโค้ง เปลือกพระเนตรใหญ่ พระนาสิกโด่งงุ้มปลายเล็กน้อย พระโอษฐ์อ้อมค่อนข้างบาง ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมียาวแหลม พระวรกายสมส่วน นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เรียงยาวเสมอกัน หน้าตักกว้าง สันมาถียวาวลงมาจรดพระนาภี ปลายสันมาถียวัดตรงที่น่าสนใจคือ พระพุทธรูปบริวารจำนวน ๒ องค์ที่อยู่สองฝั่งของพระประธานในแนวระดับเดียวกัน เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ทรงสวมมงกุฎซึ่งประกอบด้วยกระบังหน้าและรัดเกล้า กุณฑลและพาหุรัด

▼ กลุ่มพระพุทธรูปปูนปั้นภายในอาคารโบราณสถานวัดโบสถ์โพธิ์ทอง

เมื่อพิจารณาลักษณะทางพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ๒ องค์ ที่อยู่ภายในอาคารซึ่งสามารถกำหนดช่วงอายุการสร้างและศิลปะได้ค่อนข้างชัดเจน เทียบเคียงกับพระพุทธรูปศิลปะต่างๆ ในประเทศไทยและสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว พบว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยเป็นพระพุทธรูปที่นิยมสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลางหรือราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (รุ่งโรจน์ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๕๓: ๑๔๐ - ๑๔๑) จึงมีความเป็นไปได้ว่าบริเวณรอบๆ วัดโบสถ์โพธิ์ทองอาจจะมีการตั้งชุมชนขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงหรือหลังจากการตั้งชุมชนที่บริเวณรอบวัดเกาะแก้วเล็กน้อย เนื่องจากงานศิลปกรรมที่พบนั้นมีอายุใกล้เคียงกัน

- ▲ พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ทรงเครื่องน้อย ๒ องค์ ภายในอาคารโบราณสถานวัดโบสถ์โพธิ์ทอง

๓. วัดพระนอน ตั้งอยู่ริมคลองวังชมภูทางฝั่งซ้ายซึ่งเป็นบริเวณศูนย์กลางของชุมชนบ้านนายมในปัจจุบัน วัดพระนอนเป็นวัดสำคัญประจำชุมชนบ้านนายมเนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่อพระนอนซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ปูนปั้นที่ชาวบ้านนายมให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมากหลวงพ่อพระนอนมีลักษณะหันพระเศียรไปทางทิศตะวันออก หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ มีความยาวประมาณ ๙ เมตร ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง จนยากจะกำหนดอายุการสร้างจากงานศิลปกรรมหรือลักษณะทางพุทธศิลป์ที่ปรากฏในปัจจุบันได้ ทราบแต่เพียงว่าเดิมประดิษฐานอยู่กลางแจ้ง ต่อมาพระสงฆ์และชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างอาคารไม้ครอบไว้ (สว่าง จานสี, สัมภาษณ์) ก่อนที่จะเป็นอาคารคอนกรีตในปัจจุบัน พิจารณาจากภาพถ่ายเก่าก่อนการลงสีทอง สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระพุทธรูปศิลปะอยุธยาตอนกลาง

ภายในโบสถ์วัดพระนอนเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่อพระนั่ง พระประธานในโบสถ์วัดพระนอนซึ่งเป็นโบราณสถานสำคัญแห่งหนึ่งในชุมชนบ้านนายม หลวงพ่อพระนั่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ลงรักปิดทอง หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ขนาดหน้าตักกว้าง ๑.๕๐ เมตร โบสถ์วัดพระนอนสร้างอยู่บนร่องรอยซากฐานโบสถ์เดิมในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ (พระอธิการรอง ปุณฺณนาโค, สัมภาษณ์) เนื่องจากว่าพระพุทธรูปหลวงพ่อพระนั่งได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง อาจมีการซ่อมแซมจนทำให้ลักษณะทางพุทธศิลป์ถูกปรับเปลี่ยนจนเป็นลักษณะดังที่ปรากฏในปัจจุบัน จึงทำให้กำหนดอายุการสร้างได้ไม่ชัดเจน

๔. **วัดสะอาด** ตั้งอยู่ริมคลอง
วังชมพูทางฝั่งซ้ายทางทิศตะวันออกเฉียง
ใต้ของวัดพระนอน เดิมทีนั้นวัดสะอาด
เคยเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ต่อ
มาไม่มีพระสงฆ์เข้ามาจำพรรษาจึงถูก
ทิ้งร้าง (สุภาพร แผลงมา, สัมภาษณ์)
ภายในวัดมีการพบซากฐานพระเจดีย์
ก่อด้วยอิฐในผังสี่เหลี่ยมขนาดประมาณ
๓ x ๓ เมตร และมีการพบบ่อน้ำโบราณ
ในบริเวณวัดด้วย

◀ พระพุทธรูปหลวงพ่พระนั่ง วัดพระนอน

▼ ซากฐานพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐภายในวัดสะอาด

๕. **วัดเสาชองทอง** ตั้งอยู่ริมคลองวังชมพูทางฝั่งขวาทางทิศตะวันตกของชุมชนบ้านนายม แต่เดิมชาวบ้านเรียกชื่อวัดว่า “วัดสะทุง” (รัชนี้ มณีพันธ์, สัมภาษณ์) ปัจจุบันไม่พบร่องรอยโบราณสถานแล้ว เนื่องจากว่ามีการสร้างอาคารครอบทับไว้

๖. **วัดสะทั้น** เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมพูทางฝั่งขวาทางทิศตะวันตกของชุมชนบ้านนายม ตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดเสาชองทอง ในปัจจุบัน ชาวบ้านเข้าใจว่าเป็นวัดคู่แฝดกับวัดเสาชองทอง ดังที่มีการเรียกชื่อ “วัดสะทุง” และ “วัดสะทั้น” คู่กัน (สุภาพร แผลงมา, สัมภาษณ์) บริเวณวัดสะทั้นปรากฏเนินดินที่เป็นซากฐานอาคารก่อด้วยอิฐขนาดประมาณ ๖ x ๑๐ เมตร และยังมีซากฐานพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐด้วย

▼ โบสถ์เก่าวัดเสาชองทอง ซึ่งชาวบ้านเล่าว่าสร้างครอบทับซากอาคารโบราณ

▲ เนินดินที่มีซากอาคารและซากพระเจดีย์บริเวณวัดสะทั้น (ร่าง)

๓. **วัดใหม่** เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมพูทางฝั่งขวา ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านนายมไม่ปรากฏร่องรอยโบราณสถานแล้ว มีเพียงต้นโพธิ์ขนาดใหญ่เป็นจุดสังเกต (พินิจ นพมาก, สัมภาษณ์)

▼ ต้นโพธิ์บริเวณวัดใหม่ (ร่าง) ภายในโรงเรียนบ้านนายม

๘. **วัดหมอน** เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมพูทางฝั่งขวา ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านนายม ตรงข้ามกับวัดพระนอน ไม่ปรากฏร่องรอยโบราณสถานแล้ว (อบเชย ยินดี, สัมภาษณ์)

๙. **วัดกล้วย** เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมพูทางฝั่งซ้าย เดิมมีซากพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐ ต่อมาถูกปรับพื้นที่จนทำให้ไม่เหลือร่องรอยโบราณสถาน (อบเชย ยินดี, สัมภาษณ์) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งตลาดโพธิ์เย็น ซึ่งเป็นตลาดจำหน่ายสินค้าและอาหารในช่วงเย็นของชุมชนบ้านนายม

▲ บริเวณวัดกล้วย (ร้าง) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งตลาดโพธิ์เย็น

๑๐. **วัดสวนจินดา** เป็นวัดร้างตั้งอยู่ริมคลองวังชมพูทางฝั่งขวา เป็นโบราณสถานที่อยู่ใกล้ปากคลองวังชมพูมากที่สุด เดิมมีซากอาคารก่อด้วยอิฐและต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ ต่อมาถูกปรับพื้นที่จนทำให้ไม่เหลือร่องรอยโบราณสถาน (ปุณ มามี, สัมภาษณ์) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวบ้าน แต่ยังมีบ่อน้ำโบราณเหลือเป็นสัญลักษณ์อยู่

▲ บ่อน้ำโบราณซึ่งยังเหลือเป็นสัญลักษณ์ของวัดสวนจินดา (ร้าง)

นอกจากนี้ ทางทิศตะวันออกทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำป่าสักตรงข้ามกับชุมชนโบราณบ้านนายมยังมีภูเขาหินปูนลูกย่อมๆ บนเขามีถ้ำหินปูนชาวบ้านเรียกว่า “ถ้ำน้ำบึง” ถ้ำน้ำบึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ถ้ำนายม” เป็นถ้ำศักดิ์สิทธิ์ แต่เดิมภายในถ้ำมีพระพุทธรูปปูนเงินขนาดเล็กและพระพุทธรูปไม้อยู่จำนวนมาก ปัจจุบันสูญหายเกือบหมดแล้ว ถ้ำน้ำบึงคงเป็นถ้ำศักดิ์สิทธิ์ที่คนในชุมชนโบราณบ้านนายมให้ความนับถือมาก่อน ดังมีการพบพระพุทธรูปโบราณจำนวนมากภายในถ้ำมาก่อน พระอาจารย์ชอบ ฐานสโม วัดป่าสัมมานุสรณ์ จังหวัดเลย ซึ่งเป็นพระกรรมฐานศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ก็เคยมาพักจำพรรษาที่ถ้ำแห่งนี้ ด้วยเป็นสถานที่เหมาะแก่การเจริญภาวนาและยังเป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดา (สุริพันธุ มณีวงศ์, คุณหญิง, ๒๕๕๙: ๑๒๘ - ๑๓๒) ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นถ้ำศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่นอีกด้วย

▲ ถ้ำน้ำบึง ถ้ำศักดิ์สิทธิ์ริมแม่น้ำป่าสักในเขตชุมชนโบราณบ้านนายม

การพบร่องรอยโบราณสถานสมัยอยุธยาตอนปลายกระจายอยู่โดยรอบชุมชนโบราณบ้านนายมในปัจจุบัน ได้สะท้อนให้เห็นว่าอย่างน้อยในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ชุมชนโบราณบ้านนายมได้เกิดการขยายตัวเป็นอย่างมาก น่าจะมีผู้คนจำนวนมากเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเพื่อทำการค้าขายและประกอบอาชีพอื่นๆ การก่อสร้างโบสถ์ วิหารและพระเจดีย์ซึ่งต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากในการสร้างที่เกิดขึ้นจำนวนมากในช่วงเวลาดังกล่าว ยังสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนโบราณบ้านนายมในช่วงเวลานี้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก น่าจะมีผู้คนเข้าทำการค้าและสัญจรไปมาอย่างคึกคัก

การขยายตัวของชุมชนโบราณบ้านนายมและการขยายตัวทางการค้าในบริเวณนี้ ยังส่งผลให้เกิดชุมชนโบราณระดับหมู่บ้านกระจายอยู่ตามเส้นทางคมนาคมโบราณที่เชื่อมจากชุมชนโบราณบ้านนายมไปยังเมืองเพชรบูรณ์ ดังมีการพบร่องรอยโบราณสถานศิลปะอยุธยาตอนปลายหลายแห่งอยู่ระหว่างเส้นทางจากบ้านนายมไปยังเมืองเพชรบูรณ์ เช่น โบราณสถานวัดทุ่งเรไร โบราณสถานวัดไฉ และโบราณสถานวัดศิลาดอกไม้ ในเขตตำบลชนไพร อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ เป็นต้น

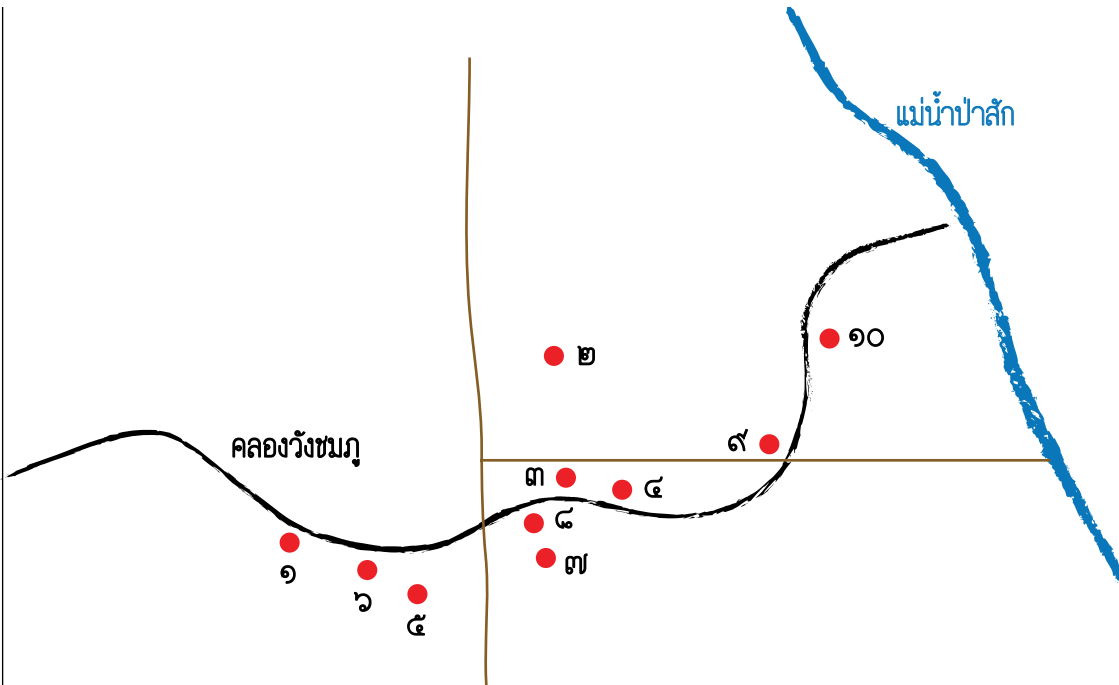
◀ ชากพระเจดีย์บริเวณโบราณสถานวัดไฉ (ร้าง) ในเขตตำบลชนไพร

▶ ชากฐานพระเจดีย์โบราณสถานวัดศิลาโม่ง ในเขตตำบลวังชมภู

ในขณะเดียวกันก็มีการพร่องรอยโบราณสถานศิลปะ
 อยู่ยุคตอนปลายหลายแห่งอยู่ตามเส้นทางจากบ้านนายมไปยังช่อง
 เขารังซึ่งเป็นทางเชื่อมไปยังเมืองพิจิตรและบ้านเมืองในกลุ่มแม่น้ำ
 น่าน เช่น โบราณสถานวัดช้างเผือก และโบราณสถานวัดศิลาโฌ
 ตำบลวังชมภู อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ เป็นต้น การพร่องรอยโบราณ
 สถานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการมีอยู่ของชุมชนขนาดเล็กระดับ
 หมู่บ้านตามเส้นทางคมนาคมจากชุมชนโบราณบ้านนายมไปยังเมือง
 ใหญ่หรือแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถนำมาแปรรูปให้เป็น
 สินค้าเพื่อส่งลงไปขายยังกรุงศรีอยุธยาได้

▼ แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดโบราณ
 ในเขตบ้านนายมทั้ง ๑๐ วัด

ตอนที่ ๗ บ้านนายม กับสถานการณ์ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔

ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ภายในศูนย์อำนาจรัฐกรุงศรีอยุธยาเกิดความขัดแย้งและแก่งแย่งอำนาจกันขึ้นในหมู่เจ้านาย ทำให้เกิดความอ่อนแอและประสพความล้มเหลวของระบบราชการบริหารบ้านเมือง พระเจ้าอลองพญาแห่งศูนย์อำนาจรัฐกรุงอังวะ ซึ่งเป็นศูนย์อำนาจรัฐแห่งใหม่แทนศูนย์อำนาจรัฐกรุงหงสาวดีในดินแดนพม่าปัจจุบัน จึงได้โอกาสยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๐๓ แต่ไม่ประสพผลสำเร็จ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๐๗ พระเจ้ามังระพระราชโอรสพระเจ้าอลองพญาได้เสวยราชสมบัติในศูนย์อำนาจรัฐกรุงอังวะจึงยกทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง

การยกทัพมาครั้งนี้ได้ทำให้เกิดความวุ่นวายและระส่ำระสายภายในศูนย์อำนาจรัฐกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก กองทัพกรุงอังวะที่เป็นทัพหลวงยกมาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ เมืองกาญจนบุรี แต่มีกองทัพส่วนหนึ่งของเนเมียวสีหบดี (ไปซุปลลา) ยกลงมาจากเมืองเชียงใหม่ผ่านเมืองสวรรคโลกและมาตั้งทัพที่เมืองสุโขทัย เมื่อปิดสกัดไม่ให้กองทัพหัวเมืองยกลงมาช่วยกองทัพกรุงศรีอยุธยาที่กำลังจะถู

ปิดล้อม (สุเนตร ชุตินธรานนท์, ๒๕๕๒: ๓๙ - ๔๐) ทำให้บ้านเมือง
ในละแวกนั้นได้รับความเสียหายและผลกระทบรุนแรง ในขณะที่ทาง
ลุ่มแม่น้ำน่าน เช่น เมืองพิชัย เมืองพิจิตรและเมืองพิษณุโลกไม่ค่อย
ได้รับผลกระทบจากกองทัพกรุงอังวะมากนัก เพราะไม่อยู่ในเส้นทาง
เดินทัพของกองทัพกรุงอังวะ แต่เจ้าเมือง กรมการและไพร่พลส่วนใหญ่
ถูกพระเจ้าเอกทัศ พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์บ้านพลูหลวงแห่ง
กรุงศรีอยุธยาเรียกลงไปช่วยรับศึกที่กรุงศรีอยุธยา

ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเพชรบูรณ์ซึ่งอยู่ในแอ่งหุบเขาที่แยก
อยู่ต่างหาก และมีแนวเทือกเขาเป็นเหมือนแนวพรมแดนหรือกำแพง
กั้นระหว่างเมืองเพชรบูรณ์กับเมืองใกล้เคียงทุกด้าน ยกเว้นทางทิศใต้
และไม่ได้อยู่ใกล้เคียงกับเส้นทางเดินทัพของฝ่ายกรุงอังวะ น่าจะทำให้
เมืองเพชรบูรณ์แทบไม่ได้รับผลกระทบจากสงครามครั้งนี้เลย และสุดท้าย
กรุงศรีอยุธยาก็ล่มสลายด้วยการโจมตีของกองทัพกรุงอังวะ

เมื่อกองทัพหลวงของกรุงอังวะยกทัพกลับศูนย์อำนาจรัฐ
พระยาตาก (สิน) ก็ได้ทำการรวบรวมไพร่พลจากทางหัวเมืองตะวันออก
กลับมาพยายามจะฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาใหม่ แต่เห็นว่าเกินกำลัง
ที่จะทำได้ จึงนำไพร่พลลงไปอยู่เมืองธนบุรี และตั้งเป็นราชธานีของ
ศูนย์อำนาจรัฐแห่งใหม่ในชื่อกรุงธนบุรี พระยาตากได้สถาปนาตนเอง
เป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในส่วนของเมืองเพชรบูรณ์นั้น ไม่ปรากฏ
หลักฐานเกี่ยวข้องกับการปกครองท้องถิ่นภายในเมือง แต่ผู้เขียน
สันนิษฐานว่า ก็ยังคงมีรูปแบบการปกครองตามอย่างศูนย์อำนาจรัฐ
กรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ เนื่องจากว่าเมืองเพชรบูรณ์ไม่ได้ถูกทำลายหรือ
ได้รับผลกระทบจากสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐
จนต้องจัดตำแหน่งขุนนางกรมการเมืองใหม่เหมือนหัวเมืองอื่นๆ

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๘ กองทัพกรุงอังวะซึ่งมีอะแซหฺวุ่นก็เป็นแม่ทัพ ได้ยกพลกว่า ๓๕,๐๐๐ คน เข้ามาโจมตีหัวเมืองฝ่ายเหนือสงครามครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของเมืองพิษณุโลกซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่มากที่สุด แม้ว่าจะมีเจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา - ต่อมาคือสมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ซึ่งรับราชการในรัชกาลที่ ๑) ซึ่งเป็นแม่ทัพสำคัญของศูนย์อำนาจรัฐกรุงธนบุรีเป็นเจ้าเมืองปกครองอยู่ก็ตาม และในที่สุดก็ต้องทิ้งเมืองพิษณุโลกให้กองทัพของอะแซหฺวุ่นก็เข้าเผาทำลายเมือง เพราะต้านทานกำลังไม่ไหวทั้งที่มีทัพหลวงของพระเจ้ากรุงธนบุรีมาคอยหนุนอยู่ทางใต้เมือง และมีเจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง - ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) เข้าไปช่วยบัญชาการรบภายในเมือง (จิระวัฒน์ แส่นคำ, ๒๕๕๔: ๑๖๕ - ๑๗๐)

เจ้าพระยาสุรสีห์และเจ้าพระยาจักรีได้นำไพร่พลตีฝ่าวงล้อมของกองทัพกรุงอังวะที่ล้อมเมืองพิษณุโลกอยู่ไปทางทิศตะวันออกไปทางบ้านมุงดอนชมภู มุ่งหน้าไปทางเมืองเพชรบูรณ์ ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาระบุข้อความว่า “เจ้าพระยาทั้งสองก็เร่งเดินทัพไปถึงเมืองเพชรบูรณ์ หยุดทัพอยู่ที่นั่น” (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ภาคจบ), ๒๕๐๕: ๔๐๐) และการไปหยุดทัพที่เมืองเพชรบูรณ์ของเจ้าพระยาทั้งสองก็ได้ทำให้เกิดตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของชื่อ “หลวงพ่อเพชรมิชัย” วัดมหาธาตุ ขึ้นมาในท้องถิ่นเมืองเพชรบูรณ์ด้วย (จิระวัฒน์ แส่นคำ, ๒๕๕๘: ๑๓๒)

- ▲ พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ที่หน้าสำนักงานเทศบาลนครพิษณุโลกหลังเดิม อำเภอเมืองพิษณุโลก เมื่อครั้งยังเป็นที่เจ้าพระยาจักรี พระองค์ได้นำทหารตีฝ่าวงล้อมของทหารกรุงอังวะ ไปพักทัพยังเมืองเพชรบูรณ์

ข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาฯ ได้กล่าวต่อไปอีกว่า ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ซึ่งไปตั้งอยู่ ณ เมืองเพชรบูรณ์นั้น ได้เสบียงอาหารเลี้ยงไพร่พลบริบูรณ์แล้ว ก็ได้นำกองทัพยกลงไปทางเมืองสระบุรี ขึ้นไปทางป่าพระพุทธรบาท และจะยกติดตามกองทัพกรุงอังวะไปทางเมืองสุโขทัย (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ภาคจบ), ๒๕๐๕: ๔๐๑) การเดินทางลงไปยังเมืองสระบุรีของกองทัพเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ก็ตั้งอยู่ผ่านพื้นที่ชุมชนโบราณบ้านนายม

การยกกองทัพตีฝ่าวงล้อมไปยังเมืองเพชรบูรณ์ครั้งนี้ น่าจะส่งผลกับความปลอดภัยของเมืองเพชรบูรณ์ในระดับหนึ่ง เนื่องจากว่าคงมีกองทัพกรุงอังวะส่วนหนึ่งติดตามกองทัพของเจ้าพระยาทั้งสองไปแน่นอน และยังมีข้อมูลเกี่ยวกับการรายงานทัพว่าได้เกิดการปะทะกันระหว่างกองทัพกรุงธนบุรีกับกองทัพกรุงอังวะที่บ้านนายมสืบเนื่องมาจากมีกองทัพอังวะส่วนหนึ่งขึ้นมาจากเมืองนครสวรรค์เพื่อหาข้าวและเสบียงในเขตเมืองเพชรบูรณ์และบ้านนายม “...กรมขุนอนุรักษ์สงคราม ขุนรามภูเบศ พระญามหาเสนา พระญายมราช และนายทัพนายกองบอกมาให้ทราบทูลว่า พม่าขัดสนด้วยข้าวปลาอาหารหนักเล็กลงจากเมืองอุไทยธานีสิ้นแล้ว พม่าซึ่งตั้งอยู่เมืองนครสวรรค์นั้นก็เล็กลง อยู่ประมาณ ๔๐๐ - ๕๐๐ คอยพม่าซึ่งไปหาข้าว ณ เมืองเพชรบูรณ์นายมนั้น” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓, ๒๕๔๒: ๕๑๙)

จากข้อความในพระราชพงศาวดารได้สะท้อนให้เห็นว่าบริเวณเมืองเพชรบูรณ์และบ้านนายมนั้นไม่น่าจะได้รับความเสียหายหรือผลกระทบจากกองทัพของอะแซหฺวุ่นกัที่ยกติดตามกองทัพเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ จึงกลายเป็นเป้าหมายสำคัญในฐานะแหล่งเสบียงที่ยังไม่ถูกทำลาย ส่งผลให้กองทัพกรุงอังวะส่งทหารขึ้นมาเพื่อปล้นเสบียงลงไปเลี้ยงกองทัพซึ่งกำลังขัดสนเสบียงอย่างหนัก แต่กองทัพกรุงธนบุรีก็หาได้ปล่อยให้กองทัพกรุงอังวะขึ้นมาหาปล้นเสบียงได้ตามอำเภอใจ ได้มีการส่งแม่ทัพนายกองขึ้นมาปราบปรามจนทำให้เกิดการรบพุ่งกันที่บริเวณบ้านนายม

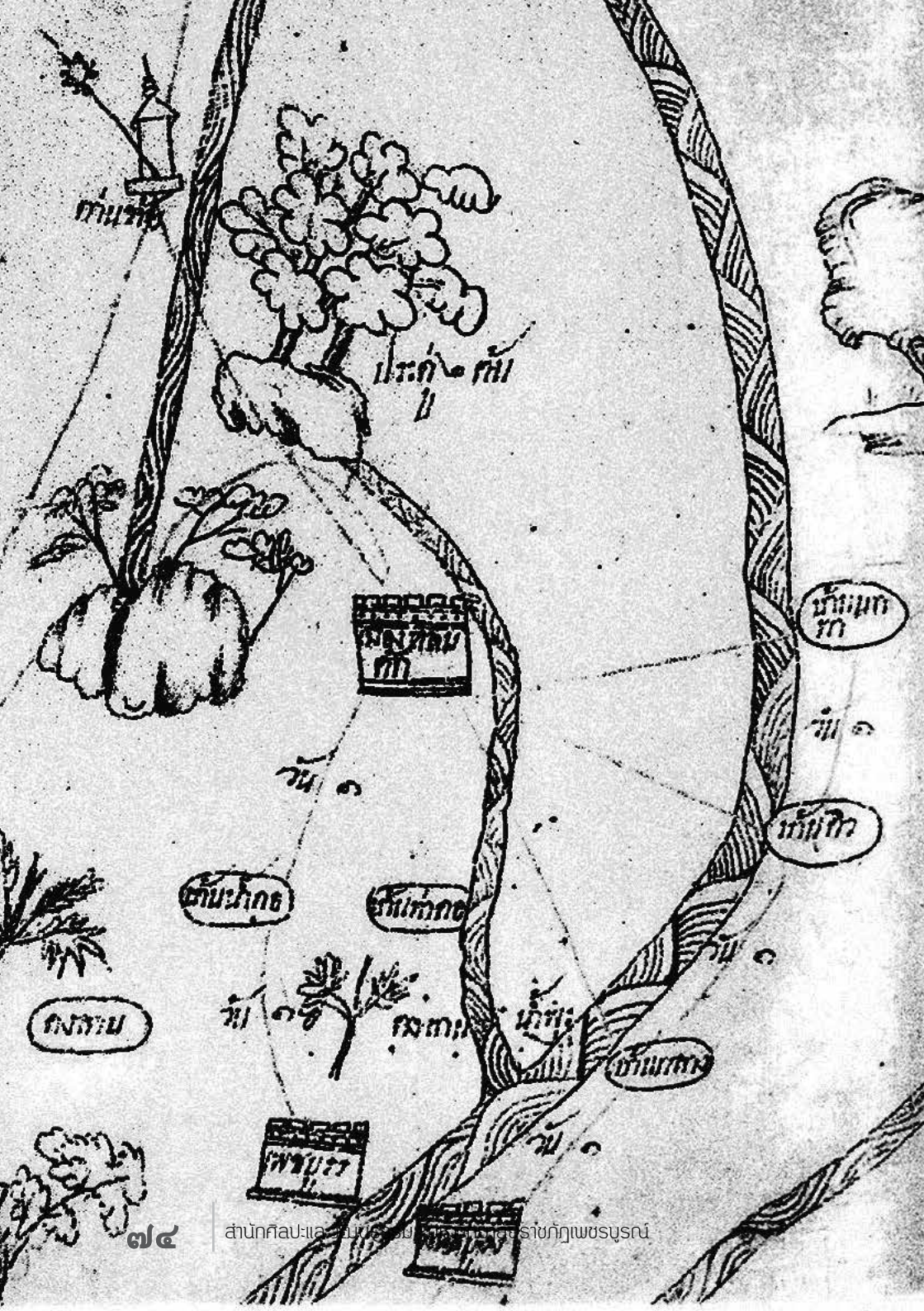
ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ ว่า “ณ วันศุกร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ พญาราชภักดีซึ่งตามพม่า **ทางเพชรบูรณ์**นายนั้น ยิงพม่าตายเป็นอันมาก จับเป็นได้ ๙ คน” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนิกิเชก เล่ม ๓, ๒๕๔๒: ๕๒๐)

ซึ่งสอดคล้องกับข้อความในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบิชอปมิวเซียม กรุงลอนดอน ที่บันทึกไว้ว่า “วันศุกร์ เดือน ๑๐ ขึ้น ๓ ค่ำ พญาราชภักดีซึ่งไปตามพม่า**ทางเพชรบูรณ์**นายนั้น ยิงพม่าตายเป็นอันมาก จับได้ ๙ คน” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนนิกิเชก เล่ม ๒, ๒๕๔๒: ๓๖๕)

ส่วนในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ไว้มากที่สุด ระบุว่า “...ณ วันศุกร์เดือนสิบขึ้นค่ำหนึ่ง พระยาราชภักดีและพระยาพลเทพขึ้นไปตามพม่าทางเมืองเพชรบูรณ์กัน พบพม่าที่**บ้านนายน**ได้รบกัน ตีทัพพม่าแตกหนีไปทางเมืองอุทัยธานี จับเป็นได้เก้าคนบอกส่งลงมาถวาย จึงโปรดให้มีตราไปถึงพระยาราชภักดีให้ยกไปติดตามพม่าซึ่งแตกหนีไปนั้น แต่กองพระยาพลเทพให้ยกกลับลงมา ณ กรุง” (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ภาคจบ), ๒๕๐๕: ๔๐๖ - ๔๐๗)

แม้ว่าในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบิชตัมมิวเซียม กรุงลอนดอน จะไม่ระบุสถานที่ปะทะรบพุ่งระหว่างกองทัพกรุงอังวะกับกองทัพพระราชภักดีว่าเกิดขึ้นที่ใด แต่พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ก็ได้ให้ข้อมูลว่าการปะทะรบพุ่งกันในครั้งนั้นเกิดขึ้นที่บริเวณบ้านนายม ถึงแม้ว่าในพระราชพงศาวดารฉบับนี้อาจจะบันทึกวันที่เกิดเหตุการณ์คลาดเคลื่อนต่างไปจากพระราชพงศาวดารทั้งสองฉบับก่อนหน้าก็ตาม

เนื่องจากข้อความในพระราชพงศาวดารให้ข้อมูลค่อนข้างน้อยมาก ทำให้ทราบเพียงว่าเกิดการรบพุ่งกันระหว่างกองทัพกรุงอังวะกับกองทัพพระราชภักดีที่บริเวณชุมชนโบราณบ้านนายม ซึ่งฝ่ายทหารกรุงอังวะได้ล้มตายและแตกพ่าย ทั้งยังสามารถจับเป็นทหารกรุงอังวะได้ ๙ คนอีกด้วย ส่วนบริเวณที่เกิดการสู้รบและผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในชุมชนโบราณบ้านนายมนั้นไม่ปรากฏหลักฐานผู้เขียนสันนิษฐานว่าน่าจะมีชาวบ้านนายมจำนวนหนึ่งที่ทิ้งบ้านเรือนหลบหนีภัยจากการปล้นเสบียงของทหารกรุงอังวะไปอยู่ตามป่าเขาในบริเวณใกล้เคียง

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

บ้านท่า

ตอนที่ ๘

บ้านนายมกับศึกเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. ๒๓๗๐

ศึกเจ้าอนุวงศ์เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๓๖๙ - ๒๓๗๑ เจ้าอนุวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์ของอาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ครองราชย์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๔๖ - ๒๓๗๐ เป็นพระโอรสของเจ้าสิริบุญสารเดิมถูกเชิญมาขบถในฐานพระโอรสของเจ้าประเทศราชที่กรุงเทพมหานคร ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชรัชกาลที่ ๑ ได้โปรดฯ ให้เจ้าอินทวงศ์และเจ้าอนุวงศ์ซึ่งเป็นพระโอรสของเจ้าสิริบุญสารกลับไปเวียงจันทน์ และให้เจ้าอินทวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์กรุงเวียงจันทน์ในฐานประเทศราชของสยาม ภายหลังจากเจ้าอินทวงศ์สิ้นพระชนม์ เจ้าอนุวงศ์จึงได้รับโปรดเกล้าเป็นพระมหากษัตริย์กรุงเวียงจันทน์ต่อจากพระเชษฐาในปี พ.ศ. ๒๓๔๗

เจ้าอนุวงศ์ได้ปฏิบัติราชการบ้านเมืองมีความดีความชอบมาแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยเป็นอันมาก และทรงโปรดฯ ให้เจ้าราชบุตร (โย) พระโอรสเจ้าอนุวงศ์เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ในปี พ.ศ. ๒๓๖๔ ทำให้เจ้าอนุวงศ์มีกำลังและอำนาจมากขึ้นสามารถว่ากล่าวหัวเมือง

ชายพระราชอาณาเขตได้ เมื่อมีข้อราชการขึ้นกราบบังคมทูลฯ ก็ทรงเห็นชอบตามนั้น (สุริยศักดิ์ ศรีสำออง, ๒๕๔๕: ๒๔๖ - ๒๔๙) แต่เมื่อภายหลังพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักทั้งสองก็ไม่ค่อยมีความราบรื่นเท่าใดนักด้วยสาเหตุหลายประการ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ เจ้าอนุวงศ์ได้นำกองทัพลาวเข้ามากวาดต้อนชาวลาวทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงและหมายจะยกลงไปตีกรุงเทพมหานคร ในสายตาของไทยเรียกการกระทำของเจ้าอนุวงศ์ครั้งนี้ว่า “กบฏเจ้าอนุวงศ์” แต่สายตาของลาวนี่คือ “การก่อกบฏราช” จากอำนาจของไทย (คณะปาสาวันนะคะดีและมนุสสาธา, ๒๐๐๒: ๔๐ - ๔๔; ดวงโช หลวงพะสี, ๒๐๐๑: ๑๔ - ๒๐; คารารัตน์ เมตตาริกานนท์, ๒๕๕๕: ๑๒๓)

สาเหตุของการกบฏครั้งนี้ในเอกสารของไทย สุวิทย์ อธิศาสตร์วัด ได้ศึกษาวิเคราะห์ไว้ว่าเกิดจากสาเหตุ ๔ ประการ ได้แก่ ประการแรก เจ้าอนุวงศ์ทูลขอแบ่งชาวลาวบางส่วนที่ถูกกวาดต้อนมาในสมัยธนบุรีกลับไปยังเวียงจันทน์ ประการที่สอง เจ้าอนุวงศ์ทูลขอพระราชทานพวกหม่อมละครเล็ก ๆ ผู้หญิงข้างในซึ่งเป็นละครชั้นเล็กในรัชกาลที่ ๒ ประการที่สาม เจ้าอนุวงศ์ขอพระราชทานเจ้าหญิงดวงคำ ลาวชาวเวียงจันทน์ซึ่งตกมาแต่ครั้งกรุงธนบุรี แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พระราชทานตามคำขอแม้แต่อย่างเดียว จึงทำให้เจ้าอนุวงศ์เสียหน้าและไม่พอใจ และประการที่สี่ เจ้าอนุวงศ์ได้เห็นความทุกข์ยากของชาวลาวที่ถูกกวาดต้อน แล้วถูกเกณฑ์แรงงาน รวมทั้งถูกกดขี่แรงงานและช่วยสาอากรคนลาว จึงทำการกบฏขึ้น (สุวิทย์ อธิศาสตร์วัด, ๒๕๔๓: ๑๐๙ - ๑๑๑)

ส่วนสาเหตุของการกบฏในทัศนะของลาวได้มีนักวิชาการวิเคราะห์ไว้ว่าเกิดจากสาเหตุ ๔ ประการ ประการแรก เพราะนโยบายของสยามที่พยายามทำให้ชาวลาวกลายเป็นชาวสยามโดยวิธีการลัทธิ ประการที่สอง สยามกดขี่ลาวมาก โดยยกตัวอย่างจากการเกณฑ์ไปตัดต้นตาลที่สุพรรณบุรี ประการที่สาม เจ้าอนุวงศ์ถูกขุนนางผู้ใหญ่ของสยามหลายคนคดโกงพระเกียรติยศ และประการที่สี่ การปิดล้อมทางเศรษฐกิจลาวของสยาม ทำให้ลาวต้องไปติดต่อค้าขายกับจีนตอนใต้ (มยूरि हेंगासिव्हन และผะพัน हेंगासिव्हन, ๑๙๔๘: ๖ - ๓๘; สุวิทย์ จิรศาสตร์, ๒๕๔๓: ๑๐๙ - ๑๑๒)

อนึ่ง จากการศึกษาเอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับความรู้ของชาวลาวในศึกเจ้าอนุวงศ์ในเอกสาร “พื้นเวียง” พบว่า ปัญหาที่ทำให้เกิดศึกเจ้าอนุวงศ์นั้นมาจากการลัทธิในหัวเมืองลาว (ภาคอีสานปัจจุบัน) ทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งไพร่และเจ้านายเป็นอันมาก (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ๒๕๒๕: ๒๓) และเกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองนครราชสีมา (โคราช) กับเจ้าอนุวงศ์ขึ้น ด้วยเอกสารระบุว่า เจ้าเมืองนครราชสีมา มีลักษณะเจ้าเล่ห์เพทุบาย และมีความต้องการที่จะเป็นใหญ่ มีอำนาจเหนือหัวเมืองอีสานและจำปาศักดิ์ จึงได้วางแผนต่างๆ เพื่อทำให้เกิดความเดือนร้อนเกือบทุกหัวเมือง (อวิช ปุณโณทก, ๒๕๒๖: ๘๓) ทำให้เจ้าอนุวงศ์และชาวลาวไม่พอใจยิ่งนัก

เจ้าอนุวงศ์จึงยกทัพลงมา ๓ ทาง คือ ทางแรก กองทัพหลวงมีเจ้าอนุวงศ์เป็นแม่ทัพใหญ่ กับเจ้าราชวงศ์ (เหง้า) ราชบุตรรองครองเป็นแม่ทัพหน้า ยกไปทางเมืองนครราชสีมา สระบุรี ทางที่สอง กองทัพจำปาศักดิ์ของเจ้าราชบุตร (โย้) เจ้านครจำปาศักดิ์ ยกมาทางเมือง

อุบลราชธานี เขมราฐ ฤษีธรและศรีสะเกษ และทางที่สาม กองทัพ
อุปราชา (ตีสระ) ยกทัพมาทางเมืองกาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด สุวรรณภูมิ
สุรินทร์และสิ่งชะ

เมื่อกองทัพหลวงสามารถยึดเมืองนครราชสีมาได้ เจ้าราชวงศ์
จึงได้นำไพร่พลทัพหน้าราว ๖,๖๐๐ คนลงไปกวาดต้อนชาวลาวที่เมือง
สระบุรี (ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์, ๒๔๗๓:
๑๐๕) สามารถกวาดต้อนครัวมาจากเมืองสระบุรีมายังเมืองนคร
ราชสีมาเป็นครัวไทย ๑๑๐ ครัว จีน ๒๒๐ ครัว และลาวหมื่นคน
เศษ (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ๒๕๔๓: ๑๑๘) ในขณะเดียวกันเจ้าราชวงศ์
ก็ได้ยกทัพจากเมืองนครราชสีมากลับไปทางเมืองเพชรบูรณ์ โดยกวาด
ต้อนครัวเรือนแถบนี้ไปด้วย โดยไปตั้งมั่นที่เมืองหล่มสัก

ด้วยเหตุข้างต้นดังที่กล่าวมา จึงทำให้บริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก
พื้นที่เมืองเพชรบูรณ์และเมืองหล่มสักต้องกลายเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่
สงคราม และยังเป็นสมรภูมิที่สำคัญแห่งหนึ่งด้วย นอกจากนี้ เมือง
หล่มสักยังเป็นเมืองที่มีชาวลาวยู่อเป็นจำนวนมากจึงอาจเป็นเป้าหมาย
สำคัญที่เจ้าราชวงศ์ต้องการยกทัพมากวาดต้อนไปยังเมืองเวียงจันทน์
ด้วยการศึกครั้งนี้เจ้าอนุวงศ์มีเป้าหมายหลักๆ คือ กวาดต้อนชาวลา
วกลับถิ่นฐานเดิม นั่นเอง (มาร์ติน สจ๊วต - ฟอกซ์, ๒๕๕๓: ๒๐)

การที่เมืองเพชรบูรณ์ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบน อันเป็น
เมืองในเส้นทางคมนาคมที่สามารถผ่านไปยังเมืองหล่มสักและเวียงจันทน์
ได้ ทำให้เจ้าราชวงศ์ (เหง้า) ซึ่งนำกองทัพลาวส่วนหนึ่งไปกวาดต้อน
ชาวลาวยุ่ที่เมืองสระบุรีกลับเวียงจันทน์ ได้เลือกที่จะเดินทางผ่านทาง

เมืองเพชรบูรณ์และเมืองหล่มสัก ทั้งเป็นการกระจายเป้าหมายของการถูกโจมตีจากกองทัพสยามเป็นหลายทาง จึงทำให้เมืองเพชรบูรณ์ได้รับผลกระทบจากศึกเจ้าอนุวงศ์ด้วย ทั้งนี้ ภายในเมืองเพชรบูรณ์เองก็อาจมีชาวลาวจำนวนไม่น้อยที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมือง ซึ่งอาจจะเกิดจากการอพยพมาหรือถูกกวาดต้อนมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงธนบุรีก็เป็นได้

กองทัพลาวที่ยกเข้ามาในเขตลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนนั้น ทပ်แรกเป็นกองทัพที่ยกมาจากทางเหนือ ซึ่งรวมพลอยู่ที่เมืองหล่มสัก ไพร่พลส่วนใหญ่จึงมาจากเมืองหล่มสัก โดยมีขุนนางกรมการเมืองหล่มสักและขุนนางจากราชสำนักเวียงจันทน์คุมไพร่พลมาทั้งสิ้น ๗๐๐ คน เป็นไพร่พลเมืองหล่มสัก ๕๐๐ คน และไพร่พลจากเวียงจันทน์ ๒๐๐ คน ลงมาตั้งค่ายอยู่ที่บ้านสะเดียงใกล้กับเมืองเพชรบูรณ์ ก่อนที่จะปฏิบัติการเกลี้ยกล่อม (แกมบังคับ) เจ้าเมืองและกรมการเมืองเพชรบูรณ์ให้เข้าร่วม

“...ครั้น ณ วันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๔ อ้ายราชวงเมืองหล่มสัก เปนแม่ทัพ อ้ายขัติย อ้ายท้าวคง อ้ายท้าวณู เมืองหล่มสัก อ้ายเมืองชัยกับอ้ายหลวง พลโยธาเมืองเวียงจันทน์ ไพร่เมืองเวียงจันทน์ ๒๐๐ ลม ๕๐๐ ยกลงมาตั้งค่ายทุ่งนาสเดียงสองค่าย ทางไกลเมืองเพชบุณปรมาร ๒ เส้น กรมการแลชาวบ้านภาคร้วหนีเข้าป่า...อ้ายลาวตัวนาย ๕ คน ให้หาหลวงฮอรบาล หลวงแพ่ง หลวงดอกไม้ นายบุญจัน บุตพญาเพชบุณคนเก่า ขุนท่ามคุณ ข้าพเจ้า ออกไป ณ ค่าย อ้ายลาวถามว่ากรมการแลไพร่อยู่พร้อมกันฤฯ ข้าพเจ้ามีชื่อ ๖ คน บอกว่ากรมการแลไพร่ซึ่งไม่ได้ลงมาติจระชาการอยู่ ณ กรุงนั้นอยู่พร้อม

กัน อ้ายลาวจึงบอกว่าจยกลงมาตีกรุง กรมการแลไพร่ซึ่งขึ้นมานี้จยยอมเข้าด้วยฤาไม่ ข้าพเจ้ามีชื่อ ๖ คนภากันนี้อยู่ อ้ายลาวจึงว่าภากันนี้อยู่ว่าใคร หลวงอินผู้รักษาเมืองกับพระสำรวจ พญาเพชรบุณตาไปนก็ยอมเข้าด้วยแล้ว ข้าพเจ้ามีชื่อ ๖ คนก็รับคำอ้ายลาวว่าจะเข้าด้วย...” (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๓๓ - ๓๔)

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานเอกสารต่างๆ แล้ว พบว่ากองทัพลาวที่ยกมาจากเหนือนั้นไม่ได้เข้าทำสงครามหรือสร้างความเสียหายให้กับเมืองเพชรบูรณ์ หากแต่เป็นการยกลงมาแล้วเกลี้ยกล่อมบังคับให้เข้าร่วมทัพด้วยเท่านั้น และฝ่ายเจ้าเมืองและกรมการเมืองเพชรบูรณ์ก็เข้าร่วมด้วย

ผู้เขียนสันนิษฐานว่าเป้าหมายของกองทัพลาวที่ยกมาจากทางเหนือคือการนำไพร่พลจากเมืองหล่มสักและเมืองเพชรบูรณ์เข้าร่วมทัพเพื่อไปสมทบกับกองทัพหลวงของเจ้าอนุวงศ์ที่เมืองนครราชสีมาหรือที่เมืองสระบุรี เพื่อจะยกลงไปตีกรุงเทพมหานคร ดังปรากฏข้อมูลว่าพระสุริยวงษา เจ้าเมืองหล่มสักได้นัดกับพระณรงค์กองนอก ขุนนางเมืองเพชรบูรณ์ว่า “อ้ายเวียงจันทยกลงมาโคราชแล้วจะภากันขึ้นไปหาอ้ายเวียงจัน” (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๓๔)

แต่สถานการณ์ไม่เป็นตามคาดคิด พระณรงค์กองนอกได้พาครัวพลหนีเข้าป่า กองทัพจากทางเหนือที่ลงมาตั้งที่เมืองเพชรบูรณ์ยังไม่ได้เคลื่อน กองทัพของเจ้าราชวงศ์ยกขึ้นมาจากเมืองสระบุรี ด้วยมีข่าวว่าทางราชสำนักสยามได้ส่งกองทัพยกขึ้นมา

กองทัพลาวที่ยกมาจากทางใต้ มีเจ้าราชวงศ์ (เหง้า) พระโอรสของเจ้าอนุวงศ์เป็นแม่ทัพ จำนวนไพร่พลนั้นมีหลักฐานระบุไม่ตรงกัน จดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์อ้างค่าให้การของพระยานรินทร์ระบุว่ามีย่าลั้งไพร่พลประมาณ ๖,๖๐๐ คน มีปืนคาบศิลาประมาณ ๑,๐๐๐ กระบอกเศษ (ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์, ๒๔๓๓: ๑๐๓) ส่วนจดหมายเหตุราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ ๑ อ้างค่าให้การของแสนยศบุญเรืองเมืองด่านซ้ายว่า “ราชวงศ์เมืองเวียงจันทน์ยกกองทัพมาหมิ่นเสศ” (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๒๑) โดยเจ้าราชวงศ์ได้กวาดต้อนเอาครัวเมืองบัวชุมและเมืองชัยบาดาลขึ้นมาด้วย (เติม วิกาศย์พจนกิจ, ๒๕๔๐: ๑๒๐) เป้าหมายคือกวาดต้อนผู้คนทั้งชาวสยามและชาวลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวลาวกลับไปยังเวียงจันทน์ให้ได้มากที่สุด อาจรวมถึงการขับไล่กลุ่มอำนาจฝ่ายสยามที่มีอิทธิพลอยู่ในเมืองหล่มสักออกไปด้วย (ไผท ภูธา, ๒๕๕๔: ๑๓๘) และเจ้าราชวงศ์ก็ประสงค์จะใช้เมืองหล่มสักเป็นค่ายใหญ่ในการกวาดต้อนชาวสยามและชาวลาวในเขตเมืองเพชรบูรณ์ หล่มสัก นครไทย นครชุม ด่านซ้าย แก่งท่าว น้ำปาดและเมืองเลย (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๔๐)

เมื่อกองทัพของลาวทั้งจากทางเหนือและทางใต้ได้มาสมทบกันแล้วที่เมืองเพชรบูรณ์ ดูเหมือนว่ากองทัพลาวได้แบ่งกำลังออกเป็นหลายส่วน เพื่อตั้งค่ายตามสายทางจากเมืองเพชรบูรณ์จนถึงเมืองหล่มสักสำหรับเตรียมรับศึกจากทางกองทัพสยาม และใช้เป็นที่พักของครัวชาวเมืองที่กวาดต้อนมาได้จากหมู่บ้านต่างๆ ตลอดจนถึงป่าไถ่เคียงค่ายนั้นๆ

ค่ายแรกนั้นตั้งอยู่ที่บ้านนายมทางใต้เมืองเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นเสมือนปรากฏการณ์สำคัญด้านแรกที่กองทัพสยามต้องเข้าตีเมื่อยกทัพขึ้นมาจากทางใต้ จากนั้นก็มีค่ายที่บ้านตะเโพน บ้านสะเคียง เมืองเพชรบูรณ์และค่ายใหญ่ที่สุดที่เมืองหล่มสัก

ค่ายบ้านนายม ปัจจุบันคือบริเวณบ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวเมืองเพชรบูรณ์ปัจจุบันจำนวนไพร่พลที่รักษาค่ายนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีจำนวนเท่าใด

ค่ายบ้านนายมถือว่าเป็นปรากฏการณ์ด้านแรกของกองทัพลาวที่ตั้งสะกดกันกองทัพสยามที่จะยกมาจากกรุงเทพฯ ทางเมืองสระบุรีหรือเมืองลพบุรีตามพื้นที่ลุ่มแม่น้ำป่าสัก ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อทัพของพระยาวิฑูรณรงค์ พระยาพิไชยสงคราม พระยานรงค์เดชาและพระยาบริรักษ์ราชาซึ่งยกขึ้นมาจากกรุงเทพฯ เป็นทัพแรก ก็ได้ปะทะกับกองทัพลาวที่ค่ายบ้านนายมเป็นแห่งแรกในบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบน ดังที่ได้นำเสนอให้ทราบมาแล้วก่อนหน้านี้

หลังจากที่กองทัพสยามสามารถตีค่ายบ้านนายมของกองทัพลาวได้แล้ว พระยาวิฑูรณรงค์ พระยาพิไชยสงคราม พระยานรงค์เดชาและพระยาบริรักษ์ราชาได้จัดแจงรวบรวมไพร่พลฝ่ายสยามที่บ้านนี้ และได้ตั้งค่ายขนาดเล็กขึ้นมารอบบ้านนายมจำนวน ๖ ค่าย จัดแจงรวบรวมไว้ ณ บ้านนายมแล้ว ได้ตั้งค่ายมั่น ณ บ้านนายม ๖ ค่ายด้วย (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๑๖) ทั้งนี้ คงเพื่อรักษาพยาบาลแม่ทัพนายกองและไพร่พลที่บาดเจ็บ และรอกองทัพเจ้าพระยาอภัยภูธรที่กำลังจะยกขึ้นมาสนับสนุนจากกรุงเทพฯ

จากการลงพื้นที่สำรวจภาคสนามและสัมภาษณ์ชาวบ้านพบว่า ทุ่งนาบริเวณทางด้านทิศตะวันออกของวัดโบสถ์โพธิ์ทอง หรือทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของชุมชนบ้านนายมนั้น ชาวบ้านเรียกว่า “นาคลี” ด้วยมีคำบอกเล่าสืบต่อกันมาว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งค่ายหรือตั้งทัพสมัยโบราณ แต่ไม่รู้ว่า เป็นสมัยไหน และมีเจ้าเมืองซึ่งก็ไม่รู้ว่าเจ้าเมืองอะไรเคยมาตีคลีแข่งกันบริเวณดังกล่าว (พระเมธีปณฺฑิตวิมล, สัมภาษณ์; สว่าง จานสี, สัมภาษณ์) หากพิจารณาจากคำบอกเล่าของคนในท้องถิ่นก็อาจเชื่อได้ว่า บริเวณทุ่งนานี้ น่าจะเคยเป็นที่ตั้งค่ายของทั้งฝ่ายลาวและฝ่ายสยามในศึกเจ้าอนุวงศ์มาก่อนก็เป็นได้

-
- ▼ บริเวณ “นาคลี” ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเคยเป็นบริเวณที่ตั้งค่ายหรือ สมรภูมিরบระหว่างฝ่ายลาวกับฝ่ายสยามที่บ้านนายม ตามที่ปรากฏหลักฐานในเอกสารจดหมายเหตุ

การปะทะกันระหว่างกองทัพสยามกับกองทัพลาวที่บ้านนายมนั้น เกิดขึ้นในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ปีกุนนพศก ซึ่งตรงกับวันเสาร์ที่ ๑๕ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๓๐ (กรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ, ๒๔๓๕: ๔๖) ผู้เขียนเห็นว่าเป็นเหตุการณ์รบที่สำคัญจึงนำมาเสนอให้ทราบ การรบครั้งนี้เป็นการเข้าตีค่ายลาวที่บ้านนายมของกองทัพสยาม มีการรบพุ่งถึงขั้นตะลุมบอน แม่ทัพนายกองทั้งสองฝ่ายต่างก็ได้รับบาดเจ็บหลายคน เอกสารราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ฉบับที่ ๑ ได้บันทึกเหตุการณ์และความเสียหายที่เกิดขึ้นจากสงครามในสมรภูมที่บ้านนายมไว้ค่อนข้างละเอียด ดังนี้

“วันศุกร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก พญาพิไชยวาริ
ถือหนังสือบอกเจ้าพญามะหาเสนา ลงมาฉบับ ๑ ว่า

ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ เพลา ๒ ยามเสศ ขุนจบจักรวาฬ
ซึ่งให้ขึ้นไปสืบราชการทางเมืองลุ่มคัก กลับถือหนังสือบอกพญาวิชิต
ณรงค์ พญาพิไชยสงคราม พญาณรงค์เดชา พญาบริรักษ์ราชา ลงมาถึง
พญาไกรโกษาฉบับ ๑ ว่า นายทัพ นายกองยกไปถึงบ้านกองทัพ ณ
วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ นายสุภาขุนไกร เมืองจันทขาวบ้านนายม
มาแจ้งว่า อ้ายลาวซึ่งตั้งค่ายอยู่ ณ บ้านนายม รู้ว่ากองทัพกรุงเทพฯ
ยกขึ้นไป อ้ายลาวจะกวาดครัวที่อยู่ในค่ายกับครัวบ้านนายมขึ้นไป
เมืองลุ่มคัก พญาวิชิตณรงค์ พญาพิไชยสงคราม พญาณรงค์เดชา พญา
บริรักษ์ราชา นายทัพ นายกอง รีบยกขึ้นไป

ณ วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ พร้อมกันระดมตีอ้ายลาวฯ
สู้รบอยู่แต่เพลาเชากรุ่ง จนเพลาเช้า ๓ โมงเสศ คิดพร้อมกันเข้าแตก
ค่าย อ้ายลาวยิงถูกพญาราชเดช ๒ สุน หลวงจ่านงราชาถูกแขน

ตลอดแห่ง ๑ ขุนตำรวจถูกไต่ไลขวา ๑ หมื่นมหาดเล่อกถูกแขนตลอด
ชายโครงแห่ง ๑ หลวงสำแดงฤทธิจริงแห่ง ๑ อ้ายลาวแห่งหลวงเพชดา
ถูกคอกลิประมาณเมลดเข้าเปลือกแห่ง ๑ อ้ายลาวแตกทั้งค่ายหนีไป
พญาณรงเดชาเข้าสกัดฟันอ้ายลาวตายหลายคน อ้ายลาวแห่งพญา
ณรงเดชาถูกราวนมขวาเลี้ยงไป แผลลิก ๓ นิ้วแห่ง ๑ ขุนหมื่นนาย
ไพร์ตายบ้างป่วยบ้าง ม่าอายุแสนชั้นซ้ายตายนาย ๑ กับไพร์ ๔๓
คน อ้ายลาวเจ็บป่วยเปนอันมาก นายทัพ นายกอง ได้ปืนคาบสิน
ลาอ้ายลาวกองพญาวิชิตณรง ๑๐ พญาพิไชยสงคราม ๑๐ พญา
ณรงเดชา ๖ พญาบริรักษ์ราชา ๔ เข้ากัน ๓๔ บอก อ้ายลาวเมือง
ลุ่มลึก นายทัพนายกองจับได้ตัดหู ตัดมือ เอาหนังสือผูกคอปปล่อยไป
คน ๑ แต่ไทยเข้าด้วยอ้ายลาว กลับนำอ้ายลาวมากกว่าครอบครัว
จับได้คน ๑ นายทัพนายกองให้ตัดศีรษะเสียไปไว้ แลคร้วซึ่งอ้ายลาว
กวาดเอาไว้ในค่าย กับคร้วบ้านนายมนั้น พญาวิชิตณรง พญาพิไชย
สงคราม พญาณรงเดชา พญาบริรักษ์ราชา จัดแจงรวบรวมไว้ ณ
บ้านนายมแล้ว ได้ตั้งค่ายหมั้น ณ บ้านนายม ๖ ค่าย...” (จดหมายเหตุ
เทศรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๑๕ - ๑๖)

ข้อความในเอกสารจดหมายเหตุข้างต้นแสดงให้เห็นถึง
เหตุการณ์รบที่บ้านนายมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ในเอกสารราชการ
ทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ ๓ ยังได้ให้ข้อมูลที่เป็นการขยายความ
จากข้อความข้างต้นว่า

“...พญาวิชิตณรง พญาพิไชยสงคราม พญาณรงเดชา พญา
บริรักษ์ราชา บอกมาเปนใจความว่า ณ วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ คี
ค่ายอ้ายลาวที่ตั้งอยู่เมืองเพชบุณ บานนายม แดกกระจัดกระจาย จับ

penได้ ๑๐๐ คน ตายเสียเป็นอันมาก แต่เพียงหมื่นนำเมืองเลยตัดมือเขียนหนังสือผูกคอป๋อยเข้าไปในเมืองลมสัก แล้วมาล้อมค่ายอ้ายลาวที่บ้านตะโปนไว้...” (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๔๐)

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานและสภาพภูมิประเทศบริเวณที่ตั้งของบ้านนายม ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองเพชรบูรณ์แล้ว การรบที่บ้านนายมนั้นน่าจะเป็นการปะทะกันครั้งแรกระหว่างกองทัพสยามกับกองทัพลาวในบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบน ก่อนที่ฝ่ายสยามจะส่งกำลังจากกรุงเทพฯ และหัวเมืองฝ่ายเหนือเข้ามาสนับสนุนไพร่พลของพระยาวิเชียรณรงค์ พระยาพิไชยสงคราม พระยาณรงค์เคชาและพระยาบริรักษ์ราชาที่ยกทัพขึ้นมาก่อนหน้า

ความเสียหายของฝ่ายสยามจากผลการรบที่สมรภูมิตั้งที่บ้านนายม นั้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า กองทัพลาวที่ตั้งค่ายอยู่ที่บ้านนายม นั้นเห็นที่จะไม่ใช่แค่ไพร่พลลาวจากเมืองลมสักเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะมีไพร่พลของเจ้าราชวงศ์สมทบอยู่ก็เป็นได้ ดังปรากฏพระราชดำริในเอกสารราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ ๑ ว่า

“...แต่กำลังอ้ายลาวเมืองลมสักนั้นหาอาจ(อาจหาญ-ผู้เขียน)ที่จะลงมาตั้งรับรบพุ่งถึงบ้านนายมไม่ ศิริายจะเปนอัยราชาขงขเมืองเวียงจันจะมากฎหลังอ้ายลาวลุ่มคักจึงกำเริบรักษาค่ายรบพุ่งสามาดจำจะต้องกระทำแก่อ้ายลาวลุ่มสักให้ยับเยิน ทัพพญาศรีราชาเคโทก็ได้ยกไปจากค่ายหลวงมะมวงสองคอร แต่ ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ แล้วราชการทางเมืองลมสักนี้ ให้กระทำเสียให้สำเร็จโดยเร็ว...” (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๑๖)

ในเบื้องต้นฝ่ายสยามอาจจะคาดการณ์เกี่ยวกับจำนวนไพร่พลลาวเมืองหล่มสักที่มากกว่าตอนชาวเมืองเพชรบูรณ์ผิดพลาด จึงส่งกองกำลังขึ้นมาจำนวนไม่มาก ทำให้แม่ทัพนายกองได้รับบาดเจ็บและได้รับความเสียหายมากกว่าที่คิดไว้ หลังการรบที่บ้านนายมทำให้ฝ่ายสยามพอที่จะวิเคราะห์สถานการณ์ออกจึงได้ส่งกำลังมาสนับสนุน

ส่วนฝ่ายลาวเอง ก็ได้รับความเสียหาย สูญเสียไพร่พลและอาวุธเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งค่ายบ้านนายมถูกฝ่ายสยามตีแตก ก็พากันทิ้งค่ายหนีขึ้นมาทางเหนือ แล้วเข้าสมทบกับกองกำลังอีกส่วนหนึ่งที่ตั้งค่ายอยู่ที่บ้านตะโปน และน่าจะมีส่วนหนึ่งที่หนีขึ้นไปยังเมืองหล่มสัก

ค่ายบ้านตะโปน ซึ่งในเอกสารจดหมายเหตุระบุว่าเป็นสถานที่ตั้งค่ายของกองทัพลาวจากเมืองหล่มสักแห่งหนึ่ง สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นบริเวณชุมชนโบราณที่ชาวบ้านเรียกว่า “นาโปน” ตั้งอยู่ระหว่างบ้านนายมกับบ้านซอนไพรซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของตัวเมืองเพชรบูรณ์ บริเวณดังกล่าวมีการพบเศษภาชนะดินเผาและเศษภาชนะที่ทำด้วยโลหะกระจายอยู่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบริเวณนาโปนเคยเป็นที่ตั้งชุมชนโบราณมาก่อน และชื่อสถานที่ในความทรงจำของชาวบ้านนายมก็มีความใกล้เคียงกับชื่อบ้านตะโปนในเอกสารจดหมายเหตุ

- ▲ บริเวณทุ่ง “นาโพน” ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านนายมปัจจุบัน
สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นที่ตั้งของบ้านตะโพนในอดีต

ค่ายบ้านตะโพนคงเป็นค่ายขนาดเล็กจึงปรากฏชื่อและบทบาท
ไม่มากนักในสงครามครั้งนี้ ในเอกสารจดหมายเหตุกล่าวว่า หลังจาก
ที่กองทัพสยามสามารถตีค่ายบ้านนายมแตกแล้ว ก็ได้ยกมาล้อมค่าย
ลาวที่บ้านตะโพนไว้ (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๔๐)

ฝ่ายลาวก็คงไม่สามารถรักษาค่ายที่บ้านตะโปนได้นานนัก เพราะกองทัพสยามได้ยกตามขึ้นมาแล้วล้อมค่ายไว้ แม้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าค่ายบ้านตะโปนถูกกองทัพสยามตีแตกเมื่อไร แต่ผู้เขียนสันนิษฐานว่าค่ายบ้านตะโปนคงถูกตีแตกหลังจากการรบที่บ้านนายมไม่นาน เพราะบริเวณชุมชนโบราณบ้านตะโปนนี้อยู่ใกล้กับบ้านนายม และหากค่ายบ้านตะโปนไม่แตก กองทัพสยามก็คงไม่สามารถยกทัพขึ้นไปยังเมืองเพชรบูรณ์และเมืองหล่มสักได้ นอกจากนี้ ยังปรากฏข้อมูลว่าในระหว่างที่กองทัพสยามล้อมค่ายลาวบ้านตะโปนไว้ พระยาเพชรพิชัยซึ่งคุมไพร่พลจากหัวเมืองฝ่ายเหนือมาตีค่ายลาวที่เมืองนครไทย ก็ได้เร่งนำไพร่พลส่วนหนึ่งมาช่วยกองทัพสยามทางเมืองเพชรบูรณ์ - หล่มสักนี้ด้วย (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๔๐)

ค่ายบ้านสะเดียง ปัจจุบันคือบริเวณบ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองเพชรบูรณ์ปัจจุบัน

คำว่า “สะเดียง” น่าจะมาจากคำว่า “สะเตียง” ในภาษาเขมร ซึ่งแปลว่า คนป่า (อ้างใน กำพล จำปาพันธ์, ๒๕๕๕: ๔๕) ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะบริเวณบ้านสะเดียงนี้อยู่ติดกับพื้นที่ป่าทางทิศตะวันตกของเมืองเพชรบูรณ์ และอาจเป็นหมู่บ้านของชาวข่าหรือชาวลัวะ (ลัวะ) ซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิม หรืออาจถูกกวาดต้อนมาจากบ้านเมืองทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีก็เป็นได้ ในปัจจุบันนี้ภายในเขตอำเภอเมืองเพชรบูรณ์และบางส่วนของอำเภอหนองไผ่ก็ยังมีกลุ่มชนที่สันนิษฐานว่าสืบเชื้อสายมาจากชาวลัวะปรากฏอยู่ (อวิชชัย ชื่นไพศาลศิลป์, ๒๕๕๕: ๔๓)

- ▲ สี่แยกสะเคียง ศูนย์กลางชุมชนบ้านสะเคียงซึ่งอยู่ทิศทางตะวันตกของเมืองเพชรบูรณ์ในปัจจุบัน

ค่ายบ้านสะเดียงนั้นได้เป็นที่ตั้งของกองทัพลาวที่ยกมาจากเมืองหล่มสัก ตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะเข้ายึดเมืองเพชรบูรณ์ ในเอกสารจดหมายเหตุระบุว่ากองทัพลาวได้ตั้งค่ายที่ทุ่งนาบ้านสะเดียงจำนวน ๒ ค่าย (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๓๓) และในเอกสารราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ ๒ ระบุว่า ค่ายลาวที่บ้านสะเดียงมีท้าวคงและท้าวณูซึ่งเป็นน้องของพระสุริยวงษา เจ้าเมืองหล่มสัก กับอ้ายเมืองซ้าย เมืองเวียงจันทน์คุมไพร่พลจำนวน ๑,๐๐๐ คนมาตั้งค่าย

“...อ้ายท้าวคง อ้ายณู น้องอ้ายพญาสุริยวงษากับอ้ายเมืองซ้ายเมืองเวียงจันทน์คุมไพร่พลหนึ่งมาตั้งค่ายบ้านสะเดียง บ้านดโพน แขวงเมืองเพชรบูรณ์...” (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๒๕)

ค่ายเมืองเพชรบูรณ์ ปัจจุบันคือบริเวณพื้นที่ด้านในเขตกำแพงเมืองเก่าของเมืองเพชรบูรณ์ซึ่งอยู่สองฝั่งแม่น้ำป่าสักในเขตเทศบาลเมืองเพชรบูรณ์

ค่ายเมืองเพชรบูรณ์แม้ไม่ปรากฏบทบาทในเอกสารชั้นต้นถึงการเป็นสมรภูมิรบอย่างชัดเจน แต่ก็เชื่อได้ว่าค่ายเมืองเพชรบูรณ์นั้นเป็นค่ายสำคัญค่ายหนึ่งของกองทัพลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่ตั้งมั่นของกองทัพลาวที่ยกมาจากเมืองหล่มสัก ซึ่งใช้เป็นที่รวบรวมกำลังไพร่พลกรมการเมืองเพชรบูรณ์ที่ยอมเข้าร่วมกองทัพ และเป็นฐานในการกวาดต้อนชาวเมืองเพชรบูรณ์ไปยังเมืองหล่มสัก

ค่ายเมืองหล่มสัก ปัจจุบันคือบริเวณที่ตั้งชุมชนริมสองฝั่งลำน้ำพุง ในเขตตำบลหล่มเก่า อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีวัดศาลและวัดทุ่งจงชัยเป็นศูนย์กลาง ในเอกสารจดหมายเหตุระบุว่า เจ้าราชวงศ์ได้สั่งให้ตั้งค่ายซีกปีกกาขนาดเล็กจำนวน ๙ ค่าย รอบเมืองหล่มสัก แล้วซีกปีกการอบกันทั้ง ๙ ค่าย (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๒๘)

ค่ายเมืองหล่มสักเป็นค่ายใหญ่ที่สุดของกองทัพลาวที่ใช้เป็นฐานที่มั่นในการรบศึกกับกองทัพสยามและเป็นฐานบัญชาการในการกวาดต้อนชาวเมืองในเขตเทือกเขาเพชรบูรณ์ เช่น เมืองนครไทย เมืองนครชุม เมืองด่านซ้าย เมืองแก่นท้าว และเมืองน้ำปาด เป็นต้น มาไว้ที่เมืองหล่มสัก ก่อนที่บางส่วนจะถูกกวาดต้อนไปไว้ที่หัวเมืองทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๑๖) ในคำให้การของแสนยศบุญเรือง เมืองด่านซ้าย ระบุว่า

“...ราชวงษเมืองเวียงจันทน์คุมกองทัพมาหมิ่นเสศ มาตั้งอยู่เมืองหล่มสัก ราชวงษจัดกองเร่งทัพไปรับครัวเมืองน้ำปาดพันเสฏฐ ให้แต่งกองทัพมารักษาค่ายภูตคะแดงค่าย ๑ เขาพังงาบคาย ๑ ห้วย ๗ คค ค่าย ๑ แล้วให้ถางทางหลังค่ายที่ห้วย ๗ คคมาหลังคายเขาพังงาบ แต่คายเขาพังงาบมาถึงหลังค่ายเขาภูตคะแดง...” (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๒๑)

ตอนที่ ๙ การฟื้นฟูบ้านนายมหลัทธิเจ้าอนุวงศ์

หลังจากกองทัพสยามสามารถตีค่ายต่างๆ ของกองทัพลาวที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เมืองเพชรบูรณ์และเมืองหล่มสักได้แล้ว เจ้าราชวงศ์และแม่ทัพนายกองของลาวก็ได้กวาดต้อนผู้คนชาวเมืองสระบุรี เมืองเพชรบูรณ์ และเมืองหล่มสัก ข้ามเขาไปทางเมืองเลย เพื่อจะได้ข้ามแม่น้ำโขงไปยังเมืองเวียงจันทน์ แต่ในบริเวณเมืองเพชรบูรณ์และเมืองหล่มสักก็ยังมีชาวเมืองอีกจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้ถูกกวาดต้อนไป เพราะว่าได้หลบหนีไปซ่อนอยู่ในป่าตั้งแต่มีข่าวลือว่ากองทัพลาวจะยกมาและหลบหนีไปในระหว่างสงคราม

พระยาเพชรพิไชยซึ่งเป็นแม่ทัพและเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในบรรดาแม่ทัพนายกองทัพหน้าที่ยกมาตีลาวทางเมืองหล่มสักและเมืองเพชรบูรณ์ ได้เห็นว่ามิมีชาวเมืองจำนวนไม่น้อยที่หลบซ่อนอยู่ในป่า บัดนี้กองทัพลาวก็ถูกตีแตกและยกออกไปไกลจากเมืองมากแล้ว เห็นครุฑที่จะมีการเกลี้ยกล่อมให้ชาวเมืองกลับเข้ามาอยู่ภายในเมือง เพื่อฟื้นฟูและรักษาบ้านเมืองไว้ต่อไป ในเอกสารจดหมายระบุว่า พระยาเพชรพิไชยได้มอบหมายให้หลวงนครชุมกับไพร่จำนวน ๒๐ คน อยู่เกลี้ยกล่อมชาวเมืองให้กลับเข้ามาและทำบัญชีไว้ดังปรากฏความในเอกสารราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ ๒ ว่า

“...หนังสือ ข้าพเจ้าพญาเพชรไชย แม่ทัพ นายทัพ นายกอง บอกลงมาว่า ด้วยคริวเมืองลมหักยังคงระส่ำระสายหนีซุ่มซ่อนอยู่ในป่าดง เป็นอันมาก ข้าพเจ้าให้หลวงนครชุมกับไพร่ ๒๐ คนให้อยู่ ณ เมือง ลมหัก ให้เกลี้ยกล่อมคริวโดยเยนคริวที่เข้ามาอยู่บ้านเรือนแล้ว ข้าพเจ้า ได้มีหนังสือปิดตราไว้ให้คริวเต็มใจ แล้วทำบาญชียชายหญิงแลชายสะกัน (ชายฉกรรจ์-ผู้เขียน) ให้รู้ว่ามากแลน้อย แลชายสะกันนั้น ข้าพเจ้าจะ เอาเข้ากระบวนทัพไปด้วย...” (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๒๔ - ๒๕)

นอกจากเอกสารจดหมายเหตุข้างต้นแล้ว ยังมีเอกสารราชการ ทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ ๓ อีกชิ้นหนึ่งที่ขยายความเกี่ยวกับการ เกลี้ยกล่อมชาวเมืองให้ออกมาจากป่า ความว่า “...ครอบครัวเมือง หล่มสักยังหลบหนีอยู่ในป่าเป็นอันมาก พญาเพชรไชยให้หลวงนครชุม เขียนหนังสือลาวไปปักไว้ทุกบ้านว่าเป็นกระบดแต่อายอดนุเวียงจัน อ้ายพญาสุริยวงษา เพี้ยควานแลไพร่เมืองหล่มสัก เมืองด่านซ้ายนั้น ส้มเค็จ้พระพุทธิเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าบุตรภรรยาอยู่ในเงื้อมมืออ้าย ราชวงษ อ้ายสุริยวงษาเป็นความจวนตัวกลัวโจจึงไปสู้รบ ทั้งนี้หา เป็นกระบดไม่ ให้ภักทันออกหาหลวงนครชุมมาอยู่บ้านเรือนตามเดิม แลเข้าณะเมืองหล่มสักเหลือจากอ้ายลาวเผามีอยู่ทุกบ้านประมาณ ๔๐๐ เกียร ถ้าไพร่เมืองหล่มสักกลับเข้ามาอยู่บ้านเรือนแล้ว ให้หลวง นครชุมเก็บรวบรวมไว้จะได้เป็นกำลังราชการ...” (จดหมายเหตุรัชกาล ที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๔๔)

ข้อความในเอกสารจดหมายเหตุแสดงให้เห็นว่า ในระยะแรก ที่สงครามเริ่มสงบลง และมีการเกลี้ยกล่อมชาวเมืองให้กลับออกมาจาก ป่านั้น ยังคงมีชาวเมืองบางส่วนที่ยังไม่ไว้วางใจต่อสถานการณ์ และกลัว จะมีความผิดต่างๆ นานา จึงยังไม่ออกจากป่ามา ทำให้พระยาเพชร พิไชยต้องใช้วิธีการเขียนหนังสือบักแจ่งไว้ตามบ้านในทำนองข่มขู่ ว่าถ้าไม่กลับออกมาจะถือว่าเข้าร่วมเป็นกบฏกับเจ้าอนุวงศ์ แต่ถ้า กลับออกมาจะถือว่าไม่มีความผิดด้วยเป็นความจวนตัวและถูกบีบ บังคับ (จิระวัฒน์ แส่นคำ, ๒๕๕๖: ๑๒๓ - ๑๒๔)

สิ่งสำคัญที่ราชสำนักสั่งห้ามให้ขุนนางที่มาทำหน้าที่เกลี้ย กล่อมชาวเมืองปฏิบัติคือ ห้ามมิให้ข่มเหงเก็บเอาสิ่งของของชาวเมือง "...แล้วได้มีหนังสือปิดราห้ามมิให้กองทัพกรุงหัวเมืองแลข้าหลวงไป มากิจราขการกระทำคุมเหงเอาสิ่งของของครัวให้ได้ความเดือด ร้อน ที่มีชายสะกรร ๑๐ คน ได้เอามาใช้ในกระบวร ๗ คน ๓ คน นั้นให้อยู่รักษาครัว กับช่างก็เอามาบันทุกกระสุนดินดำเสียบอาหาร บ้าง เอาไว้กับครัวบ้างตามมากและน้อย..." (จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓, ๒๕๓๐: ๑๐๘)

แนวทางการเกลี้ยกล่อมผู้คนให้กลับเข้ามายังบ้านเรือน ชุมชนเดิมดังกล่าว คงไม่ได้เน้นเฉพาะพื้นที่เมืองหล่มสักเท่านั้น แต่ใน เขตเมืองเพชรบูรณ์และบริเวณชุมชนบ้านนายมก็จะมีแนวทางการ เกลี้ยกล่อมแบบเดียวกัน เนื่องจากบ้านนายมก็ได้รับผลกระทบจาก สงครามครั้งนี้เป็นอย่างมาก ทั้งเป็นที่ตั้งของค่ายเจ้าราชวงศ์และเป็น ที่เกิดการรบพุ่งกันอย่างหนักครั้งแรกของระหว่างสองฝ่าย ชาวบ้าน

นายมงคลหลบหนีเข้าป่าเพื่อเอาตัวรอดเป็นจำนวนมาก และมีความเป็นไปได้อย่างมากที่อาคารบ้านเรือนรวมทั้งศาสนสถานภายในชุมชนบ้านนายมงคลจะถูกเผาทำลายในช่วงเวลาดังกล่าว จนทำให้ศาสนสถานหลายแห่งถูกทิ้งร้างจนถึงปัจจุบัน

เมื่อสงครามสงบลงผู้คนก็คงเริ่มทยอยกลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านเรือนเดิมของตน และมีการสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นมาใหม่ รวมทั้งฟื้นฟูวัดวาอารามสำคัญๆ ที่สามารถบูรณปฏิสังขรณ์ได้ เช่น วัดพระนอน วัดเกาะแก้ว และวัดโบสถ์โพธิ์ทอง เป็นต้น เมื่อทุกอย่างเริ่มเข้าสู่ภาวะปกติผู้คนก็เริ่มกลับมาประกอบอาชีพและทำมาหากินตามเดิมที่เคยปฏิบัติมาก่อน

▼ บ้านไม้โบราณซึ่งเป็นทรงพื้นเมืองที่อยู่ติดกับโบราณสถานวัดสะอาด

ในช่วงเวลาดังกล่าวน่าจะมีกลุ่มชาวลาวส่วนหนึ่งที่ถูกวาด
ต้อนหรือหนีการกวาดต้อนมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณบ้านนายม
ทั้งนี้ เนื่องจากว่ามีชาวลาวกลุ่มใหญ่ที่ถูกวาดต้อนขึ้นมาจากเมือง
สระบุรี ผู้เขียนเชื่อว่าเมื่อเกิดการสู้รบกันระหว่างกองทัพสยามกับ
กองทัพเวียงจันทน์ที่บ้านนายม ชาวลาวที่ถูกวาดต้อนมาก็คงหลบ
หนีเอาตัวรอดเช่นกัน เมื่อสงครามสงบก็ออกจากป่าลงมาตั้งบ้านเรือน
อยู่ร่วมกับกลุ่มคนพื้นถิ่น จึงทำให้พบว่ามีคนบางกลุ่มในชุมชนบ้าน
นายมปัจจุบันที่มีสำเนียงภาษาคล้ายคลึงกับภาษาลาว มีวัฒนธรรม
เช่นเดียวกับชาวลาว ประโยคที่เป็นอัตลักษณ์และเป็นที่รู้จักของชุมชน
ใกล้เคียงว่าเป็นสำเนียงเฉพาะของชาวบ้านนายมก็คือ “นายมกินขนม
หมกก็ย กินบ่หมดโยนลงโหยย” (นายมกินขนมหมกกล้วย กินไม่หมด
โยนลงห่วย) ซึ่งจะมีสำเนียงแตกต่างจากชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง นอก
จากนี้ ยังปรากฏงานศิลปกรรมแบบลาวอยู่ภายในพื้นที่บ้านนายม
ด้วยดังได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้

หลักฐานในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้แสดงให้เห็น
ว่าชุมชนบ้านนายมยังมีสถานะความเป็นชุมชนอยู่เช่นเดียวกับก่อน
หน้านี้ ไม่ได้ถูกทิ้งร้างไปเป็นเวลานานมากนัก แต่ผู้คนน่าจะลดลง
เป็นอย่างมาก ดังจะพบว่าชุมชนและบ้านเก่าอยู่หนาแน่นเฉพาะริมฝั่ง
คลองวังชมภูในบริเวณใกล้เคียงกับวัดพระนอนเท่านั้น ส่วนบริเวณ
อื่นก็ขยายตัวออกมาจากบริเวณรอบๆ วัดพระนอนในระยะหลัง

แต่อย่างไรก็ดี บ้านนายมก็ยังถือว่าเป็นชุมชนหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่
ที่สุดได้ในละแวกนี้ ดังจะเห็นได้ว่ามีการใช้ชื่อบ้านนายมตั้งขึ้นเป็น

“ตำบลนายม” พื้นที่ตำบลนายมในอดีตมีความกว้างขวางเป็นอย่างมากแต่ต่อมาได้มีการขยายตัวของชุมชนกระจายออกไปมากขึ้นจึงมีการแยกการปกครองและตั้งตำบลขึ้นมาใหม่ ตำบลที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของตำบลนายมมาก่อน ได้แก่ ตำบลวังฆมฏ ตำบลห้วยสะแก และตำบลระวีง (สุภาพร แผลงมา, สัมภาษณ์)

ความเป็นชุมชนทางการค้าของบ้านนายมก็ไม่ได้มีความเปลี่ยนแปลงไปมากนัก จากข้อมูลสัมภาษณ์ยังพบว่าในช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ลงมา บริเวณบ้านนายมยังมีการค้าข้าวทางเรืออยู่โดยจะมีทั้งเรือของพ่อค้าในชุมชนและพ่อค้าต่างถิ่นนำเรือเข้ามาซื้อ

◀ ต้นมะขามขนาดใหญ่ ที่ปากคลองวังฆมฏ ซึ่งจุดสังเกตเวลาเดินเรือมาถึงปากคลองที่จะเลี้ยวเข้าไปยังชุมชนบ้านนายม

ข้าวโดยจะจอดเรือใหญ่หรือเรือเอี่ยมจันทน์ไว้ที่แม่น้ำป่าสักและนำเรือหางยาวหรือเรือแจวเข้ามาตามคลองวังชมภูเพื่อลำเลียงข้าวและสินค้าต่างๆ จากชุมชนไปลงเรือใหญ่ลงไปขายที่ปากเพรียวเขตเมืองสระบุรี (อบเชย ยินดี, สัมภาษณ์) โดยที่บริเวณปากคลองวังชมภูไหลมาบรรจบกับแม่น้ำป่าสักนั้นจะมีต้นมะขามขนาดใหญ่เป็นจุดสังเกตเวลาเดินเรือ ปัจจุบันต้นมะขามต้นนี้ยังคงยืนต้นอยู่ที่ปากคลองทางทิศใต้

การเดินเรือหรือทำการค้าข้าวนั้นจะทำได้เพียงปีละครั้ง คือช่วงฤดูน้ำหลากเท่านั้นดังที่ได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้า เนื่องจากในแม่น้ำป่าสักมีต้นไม้และขอนไม้ล้มทอดข้ามแม่น้ำอยู่เป็นระยะ ทำให้ช่วงฤดูแล้งยากต่อการเดินเรือ เรือบรรทุกสินค้าจึงสามารถขึ้นล่องได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๓: ๑๓๘) และการค้าทางเรือยังเป็นแรงจูงใจให้มีชาวจีนอพยพเข้ามาทำการค้าและตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านนายม ชาวจีนตระกูล “แช่สัว” ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็นนามสกุลภาษาไทยว่า “นพมาก” ถือเป็นกลุ่มชาวจีนตระกูลใหญ่และมีบทบาททางการค้าในบ้านนายมในอดีต (พินิจนพมาก, สัมภาษณ์)

ภายหลังเมื่อมีการตัดถนนก็ทำให้วิถีชีวิตผู้คนมีความสัมพันธ์กับถนนมากขึ้น ประกอบกับน้ำในคลองวังชมภูก็ลดลง การค้าทางเรือก็ค่อยๆ หายไปในที่สุด ปัจจุบันยังมีไม้พายโบราณขนาดใหญ่เก็บรักษาที่วัดพระนอน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าก่อนหน้านี้ชุมชนบ้านนายมมีการค้าทางน้ำที่รุ่งเรืองมาก

ตอนที่ ๑๐ บทส่งท้าย

บ้านนายมถือเป็นชุมชนโบราณเก่าแก่และมีความสำคัญแห่งหนึ่งในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเพชรบูรณ์ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ เป็นต้นมา ดังปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและศิลปกรรมที่พบอยู่ภายในบริเวณชุมชนบ้านนายมในปัจจุบัน ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความน่าสนใจทั้งสิ้น

องค์ความรู้หรือข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณบ้านนายม ไม่ว่าจะเป็นจากเนื้อหาวิธีการที่ผู้เขียนศึกษา จากนักวิชาการและนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ชุมชนบ้านนายมควรนำไปต่อยอดการศึกษาและบูรณาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น แต่ไม่ใช่ว่าจะยึดเอาความคิดเห็นของผู้เขียนหรือของผู้ใดผู้หนึ่งมาใช้เสมอไป หากแต่ท้องถิ่นเองควรนำข้อเสนอเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้กับความเห็นอื่นให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นอย่างที่ควรจะเป็น

คำว่า “บูรณาการ” ในปัจจุบันนี้เป็นที่ได้ยินกันบ่อยมากทั้งจากสื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหน่วยงานราชการ การบูรณาการคือการประยุกต์องค์ความรู้ที่มีอยู่แต่เดิมให้เพิ่มคุณค่าและเชื่อมโยง

สิ่งอื่นๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน ศิลปกรรมและประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านนายมที่ผู้เขียนได้รวบรวม และนำเสนอในส่วนต่างๆ ที่ผ่านมานั้น ก็สามารถนำองค์ความรู้มา บูรณาการได้ โดยเฉพาะการนำมาเป็นทุนทางสังคมที่สามารถใช้ในการจัดการเป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ และศิลปกรรมในท้องถิ่นจังหวัดเพชรบูรณ์ได้

ปัจจุบันการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีความสำคัญควบคู่กับงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพราะประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นรากฐานและสามารถทำให้พิพิธภัณฑ์มีคุณค่า มีความหมายต่อชุมชนท้องถิ่นและเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญด้วย (สุภาภรณ์ จินดาภรณ์โรจน์, ๒๕๕๓: ๒๘) ดังนั้น ภายในชุมชนบ้านนายมเองควรมีการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเป็นที่รวบรวมสิ่งของและองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเพื่อให้เยาวชน นักเรียนและประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ อันจะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน ตลอดจนการจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือหลักสูตรท้องถิ่นที่เป็นการนำองค์ความรู้ในท้องถิ่นมาบูรณาการประยุกต์ใช้เพื่อคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง เยาวชนในท้องถิ่นจะได้รับข้อมูลและมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับท้องถิ่น เป็นการปลูกฝังให้เยาวชนมีความรู้สึกรักบ้านเกิดมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน และมีจิตสำนึกในเชิงสาธารณะ รวมไปถึงเป็นการยกองค์ความรู้ท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับและมีมาตรฐานในการศึกษามากยิ่งขึ้นด้วย

นอกจากนี้ ทางชุมชนบ้านนายมก็ควรร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในการประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และศิลปกรรมของท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น มีการจัดโปรแกรมท่องเที่ยวภายในชุมชน ตลอดจนการอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวผู้เขียนเชื่อว่า ข้อเสนอแนะเหล่านี้คงไม่ยากเกินไปสำหรับชุมชนบ้านนายมที่จะร่วมมือกันบูรณาการท้องถิ่นเพื่อสอดคล้องกับนโยบายทางการศึกษาและการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน อันจะเป็นการนำมาซึ่งความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น มีความมั่นคงทางด้านเอกลักษณ์วัฒนธรรมและนำรายได้เข้ามาสู่ท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม

บรรณานุกรม

ก. เอกสารขั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กรมศิลปากร. **ประชุมจารึก ภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๔๘.

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (สอบค้น). **พื้นเวียง**. กรุงเทพฯ: สยามประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๒๕.

ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทน์. จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมมารดา หม่อมราชวงศ์แสงรัชกาลที่ ๔ ณ เมรุวัดเบญจมบพิตร, ๒๔๗๓.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนานิกเชก เล่ม ๓. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ภาคจบ). พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

“พระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง”. ใน **ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ จุลศักราช ๑๑๖๖ พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา ๓ ดวง เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๙.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๓๐.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เล่ม ๔. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนสามัญ
นิติบุคคลสหประชาพานิชย์, ๒๕๓๐.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสาร
จากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์). กรุงเทพฯ: อูษาคเนย์,
๒๕๔๗.

ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุง
ศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟานพลิต และผลงานคิดสรร
พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฒน์ เกษมศรี. กรุงเทพฯ: สมาคม
ประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๕๒.

Santane Phasuk and Philip Stott. ROYAL SIAMESE
MAPS: War and Trade in Nineteenth Century
Thailand. Bangkok: River Books, 2004.

ข. หนังสือ

กรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ. ปฏิทินสำหรับคั่นวันเดือนจันทร์
คติกับสุริยคติ แต่ปีขาลจัตวาศก จ.ศ.๑ พ.ศ.๒๓๒๕ จ.ศ.
๑๑๔๔ ถึงปีวอกจัตวาศก จ.ศ.๑๕๑ พ.ศ.๒๔๗๕ จ.ศ.
๑๒๙๔. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: อักษรนิติ บางขุนพรหม,
๒๔๗๕.

กำพล จำปาพันธ์. ข้าเจือง: กบฏโพธิ์-ขบวนการผู้มิบุญหลังสถาปนา
พระราชอาณาเขตสยาม-ล้านช้าง. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ,
๒๕๕๕.

คณะพาสาวันนะคณะดีและมนุคสาด มะหาวิหะยาไลแห่งชาด. ตามหา
ฮอยเจ้าอะนุง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เวียงจันทน์: ลัดวิสาหะกิดโฮง
พิมพ์สภา, ๒๐๐๒.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ). **อยุธยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, ๒๕๕๐.

ดวงโช หลวงพะสี. **สมเด็จพระเจ้าอานุง**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. เวียงจันทน์:
โฮงพิมพ์แห่งลัด, ๒๐๐๑.

คารารัตน์ เมตตาริกานนท์. **ประวัติศาสตร์ลาวหลายมิติ**. พิมพ์ครั้งที่
ที่ ๒. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๕.

ศ. อมาตยกุล. **นิทานประวัติศาสตร์และโบราณคดี**. พระนคร: นิยม
วิทยา, ๒๕๐๔.

ถนอม อานามวัฒน์ และคณะ. **ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์
ถึงสิ้นอยุธยา**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหา-
วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๘.

จวิช ปุณโณทก. **พื้นเวียง: การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรม
อีสาน**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรม-
ศาสตร์, ๒๕๒๖.

จวิชชัย ชันไพศาลศิลป์. **แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์จังหวัด
เพชรบูรณ์**. เพชรบูรณ์: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหา
วิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๕.

จิระวัฒน์ แสนคำ. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเพชรบูรณ์ในประวัติศาสตร์
กรุงศรีอยุธยา**. เพชรบูรณ์: ไทยมีเดียเพชรบูรณ์, ๒๕๕๘.

จิระวัฒน์ แส่นคำ. **เมืองเพชรบูรณ์และเมืองหล่มสักกับศึกเจ้าอนุวงศ์.**
เพชรบูรณ์: ไทยมีเดียเพชรบูรณ์, ๒๕๕๖.

มยุรี เห่งสีวิวัฒน์ และเผยแพร่ เห่งสีวิวัฒน์. **เจ้าอนุ ๑๓๖๓ - ๑๘๒๙**
ประชาชนลาวและอาชือาคะเน (เลื่องเก่า, ปันทาใหม่). เวียง
จันทน์: โฮงพิมพ์แห่งลัด, ๑๙๘๘.

มาร์ติน สจิวต-ฟอกซ์. จิราภรณ์ วิญญูรัตน์ (แปล). **ประวัติศาสตร์**
ลาว. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, ๒๕๕๓.

โยชิยุกิ มาซุฮารุ. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาว**
ล้านช้าง สมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๗ จาก "รัฐการค้า
ภายในภาคพื้นทวีป" ไปสู่ "รัฐกึ่งเมืองท่า". กรุงเทพฯ: มติชน,
๒๕๔๖.

รุ่งโรจน์ จรรมรุ่งเรือง. **พระพุทธปฏิมาสยาม.** กรุงเทพฯ: มิวเซียม
เพรส, ๒๕๕๓.

วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. **หนังสือพิมพ์ไม่ต่าง ช่าง ของป่า: การค้าอยุธยา**
สมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ,
๒๕๕๐.

ศรีศักร วัลลิโกดม. **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๒.

สายชล สัตยานุรักษ์. **พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัย**
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕
- ๒๓๕๒). กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๖.

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **นิทานโบราณคดี.** พิมพ์ครั้งที่
๑๕. กรุงเทพฯ: บรรณาการ, ๒๕๔๓.

สุรศักดิ์ ศรีลำอาง. **ลำดับกษัตริย์ลาว**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

สุนทร ชุตินทรานนท์. **สงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๑๐ ศึกษาจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๒.

สุริพันธ์ มณีวัต, คุณหญิง. **ฐานสโม่บูชา ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: ศิลป์สยามบรรจุกัมภ์และการพิมพ์, ๒๕๕๙.

สุวิทย์ อิศาศวัต. **ประวัติศาสตร์ลาว ๑๗๗๙ - ๑๙๗๕**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, ๒๕๔๓.

ค. วารสารและบทความ

วิชัย ตันกิตติกร. “ພິຊຽບູຣຸນ”. ใน โครงการศูนย์สุโขทัยศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **สารานุกรมสุโขทัยศึกษา (เล่ม ๒ ๗ - ๘)**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙.

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **“เรื่องเที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์”** ใน กรมศิลปากร. เรื่องเที่ยวที่ต่างๆ ภาค ๑ - ๕. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.

สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์. “เทศกาลพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นครั้งที่ ๒ กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”. ใน **ก้าวไปด้วยกัน**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ มิถุนายน-กันยายน ๒๕๕๓.

ง. วิทยานิพนธ์

ขวัญเรือน จันทโรจณี ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมือง
ฝ่ายเหนือในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๙๕).
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ธีระวัฒน์ แส่นคำ เมืองพิษณุโลก: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมือง
ใหญ่ภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐแบบจารีต. วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔.

จ. การสัมภาษณ์

๑. พระอธิการรอง ปุณฺณนาโค. อายุ ๕๖ ปี. เจ้าอาวาส
วัดพระนอน บ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด
เพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๒. พระอธิการวิรัช อภกวนฺโณ. อายุ ๕๓ ปี. เจ้าอาวาส
วัดเกาะแก้ว บ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด
เพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๓. พระเมธี ปณฺญาวุฑฺฒิ. อายุ ๕๔ ปี. พระวัดโบสถ์
โพธิ์ทอง บ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัด
เพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

๔. พระมาก เหล็กเพชร. อายุ ๗๙ ปี. พระวัดเกาะแก้ว บ้านนายม ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๕. นางอชเชย ยินดี. อายุ ๗๗ ปี. บ้านเลขที่ ๒๕ หมู่ที่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๖. นางปุ่น มามี. อายุ ๗๘ ปี. บ้านเลขที่ ๔๘/๒ หมู่ที่ ๑ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๗. นางรัชณี มณีพันธ์. อายุ ๖๒ ปี. บ้านเลขที่ ๑๒๓ หมู่ที่ ๔ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๘. นางสุภาพร แผลงมา. อายุ ๖๑ ปี. บ้านเลขที่ ๒/๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

๙. นายสว่าง จานสี. อายุ ๗๔ ปี. บ้านเลขที่ ๕๕/๑ หมู่ที่ ๓ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

๑๐. นายพินิจ นพมาก. อายุ ๕๓ ปี. บ้านเลขที่ ๓ หมู่ที่ ๔ ตำบลนายม อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

เกี่ยวกับผู้เขียน

นายธีระวัฒน์ แสนคำ
ประธานกรรมการผู้รับผิดชอบ
หลักสูตรครุศาสตร์บัณฑิต
สาขาวิชาสังคมศึกษา
คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

การศึกษา:

ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยนเรศวร
บช.บ. (การท่องเที่ยว) มหาวิทยาลัยนเรศวร
ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พช.ด. (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตัวอย่างผลงานวิชาการที่ผ่านมา

วิทยานิพนธ์ เมืองพิษณุโลก: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองใหญ่
ภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐแบบจารีต (๒๕๕๔)

หนังสือ เมืองบางขลัง: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์พุทธศตวรรษ
ที่ ๑๘ - พ.ศ. ๒๓๑๘ (๒๕๕๔)

หนังสือ เมืองเพชรบูรณ์และเมืองหล่มสักกับคึกเจ้าอนุวงศ์ (๒๕๕๖)

หนังสือ พระบรมธาตุนครชุม พระบรมธาตุเจดีย์แห่งลุ่มน้ำปิงตอนล่าง (๒๕๕๗)

หนังสือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเพชรบูรณ์ในประวัติศาสตร์
กรุงศรีอยุธยา (๒๕๕๘)

หนังสือ วัฒนาหทัย: ประวัติศาสตร์และศิลปกรรม (๒๕๖๐)

หนังสือ พระพุทธรูปโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมันจังหวัดเลย (๒๕๖๐)

หนังสือ พระมหาธรรมราชาลิไทย ปฐมมหาธรรมราชาแห่งอาณาจักร
สุโขทัย (๒๕๖๑)

หนังสือ พระพุทธรูปสำคัญในจังหวัดเลย (๒๕๖๑)

หนังสือ ประวัติศาสตร์โบราณคดีรอบพื้นที่เชิงเขาภูกระดึง (๒๕๖๒)

หนังสือ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เมืองหนองบัวลำภู (๒๕๖๒)

หนังสือ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในกลุ่มแม่น้ำเลย
(๒๕๖๒)

หนังสือ วิเชียรบุรี: ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม (๒๕๖๓)

